

Bir örgütsel alanın yeniden şekillenışı: Türkiye’de iş hayatına yönelik yüksek öğretimde değişim, 1955-1975*

Behlül Üsdiken

*Sabancı Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi, Orhanlı, 34956 Tuzla, İstanbul
e-posta: behlul@sabanciuniv.edu*

Özet

Bu makalede Türkiye’de iş hayatına yönelik yüksek öğretim alanının, Amerikan etkisi altına girdiği 1950’li yılların ortalarından itibaren yaklaşık 20 yıllık sürede, ileri sürülen amaçlar, uygulanan programlar ve verilen dersler açısından geçirdiği değişim anlatılmaktadır. Akabinde de, sunulan tarihsel incelemenin gösterdikleri örgüt yazınındaki kurumsalcı yaklaşım açısından ele alınmaktadır. Böylelikle, doğrudan müdahale ve örnek alma yoluyla dışarıdan gelen etkilerin, örgütsel alanlar üzerindeki, ithal modellerin nüfuz etme şekli, çeşitlenme ve benzeşme ve örgütlerarası etkileşim itibarıyla yol açtıkları üzerinde durulmakta ve bu incelemenin halihazır yazına ilave olarak gösterdiklerine işaret edilmektedir.

Anahtar kelimeler: İş hayatı için eğitim, Amerikanlaşma, kurumsalcı yaklaşım, örgütsel alanlar.

1. Giriş

Daha önceleri de kaydedilmiş olduğu gibi, Türkiye’de iş hayatına yönelik yüksek öğretim 1950’li yıllardan 1970’lerin ortalarına kadar önemli bazı değişikliklere sahne olmuştur (Oluç, 1973; Üsdiken, 2004). Bu değişim sürecinin ilk adımı, 1954 yılında, Amerikan Ford Vakfı’nın teşviki ve parasal desteğiyle, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ne bağlı bir İşletme İktisadı Enstitüsü’nün kurulmasıyla atılmıştır (Oluç, 1973). Sözü edilen

* Bu makalenin önceki şekli üzerinde düşüncelerini belirten Özgecan Koçak, Şükrü Özen, Selami Sargut ve Nazlı Wasti’ye teşekkür ederim. Söylemeye belki gerek yok ama kalmış olabilecek hatalar tabii benimdir.

enstitü kurulmadan önce, Türkiye’de iş hayatı için eğitim verdiği söylenebilecek dört yüksek öğretim kuruluşu bulunmaktadır (Güvemli, 2001: 389). Bunlardan ikisi fakülte, ikisi de Maarif Vekaleti’ne bağlı yüksek okuldur. Yaklaşık yirmi yıllık bir süre içinde bu alanda yeni fakülteler ve bölümler kurulmuş, yüksek okullar akademi adı verilen kuruluşlara dönüştürülerek sayıları artırılmış, yeni yüksek okullar açılmıştır. Bunların bazılarıyla iş hayatı için yüksek öğretim üç büyük şehrin dışına da yayılmıştır (Öz-Alp, 1975). Ancak değişen sadece kuruluşların sayısı ve coğrafi yayılımı olmamıştır. Açılan kuruluşlardan bazıları 1950’lerin ortalarında hiç kullanılmayan adlar taşımaktadır. Yeni program türleri ve verilen eğitimin amaçlarıyla ilgili önceden olmayan tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yepyeni dersler türemiştir. Bütün bunların sonucunda da iş dünyası için eğitim, ülkedeki yüksek öğretim içinde ayrı bir kimlik kazanma yönünde epey bir mesafe kaydetmiştir.

Ellili yıllardan 1970’lerin ortalarına kadar olan dönemde meydana gelen bu değişimin kaynakları ve vardığı nokta üzerinde daha önceleri de durulmuştur (örneğin, Aşkun, 1973; Aysan, 1973; İlkin, 1972; Oluç, 1973; Öz-Alp, 1975; Üsdiken, 2004). Ancak yüksek öğretim kuruluşlarının ileri sürdükleri amaçlar, uyguladıkları programlar ve verdikleri dersler açısından değişimin fiilen nasıl meydana geldiği, ne tür merhalelerden ne yollarla geçildiği ayrıntılı bir inceleme konusu yapılmamıştır. Bu makale bunu yapmaya çalışmaktadır. İncelemeye konu edilen dönem, Amerikan yardım kuruluşlarının Türkiye’deki iş hayatına yönelik yüksek öğretimin yeni bir şekil alması için sağladıkları parasal desteğin başlamasıyla, bunların büyük ölçüde son bulduğu yıllar arasını kapsamaktadır. Makalenin birinci yapmak istediği, Türkiye’de iş dünyası için eğitimin 19. yüzyılın sonlarından bugünlere kadar olan tarihsel seyri içinde önemli bir zaman kesitinin daha iyi bilinmesine ve anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

İkinci olarak da bu tarihsel incelemeyle örgüt yazınındaki kurumsalcı yaklaşım arasında bağlantı kurulmak istenmektedir. Bu yönden bakılınca, anlatılacak olanlar bir örgütsel alanın değişimiyle ilgilidir. Örgütsel alan kavramı kurumsalcı yaklaşım içinde geliştirilmiştir. Aynı ortamda benzer faaliyetler yürüten bir örgüt topluluğunu ilişkilerinin önem taşıdığı diğer örgütlerle beraber ele alan bir analiz birimini ifade eder (Scott, 2008: 181-5). Örgütsel alanların şekillenışı, değişimi ve içlerinde yer alan örgütler üzerindeki etkileri kurumsalcı yaklaşımın araştırma gündeminin önemli parçalarındandır. Sunulacak incelemeyi bu yaklaşım için özellikle ilginç kılan, değişikliklerin alanın dışından gelen müdahaleler ve getirilen ithal modellerle tetiklenmiş ve beslenmiş olmasıdır. Ayrıca bu dış etki iş hayatı için eğitim açısından ileri düzeyde görülen bir ülkeden gelmektedir. Bu da örgütsel alanlarda dış etki altında değişimin ne şekil aldığı ve nasıl cereyan ettiğini tartışma imkanını vermektedir.

Bu ilgiler doğrultusunda makale üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, 1950’li yılların ortalarında var olan kuruluşların verdikleri eğitimin amaçları hakkında ileri sürdüklerini, kendilerini ve programlarını tanımlamak için kullandıkları terimleri ve verdikleri dersleri kısaca gözden geçirmektedir. İkinci bölüm 1955-1975 yılları arasını üç zaman dilimine ayırmakta ve sıralanan öğeler itibariyle meydana gelen değişiklikleri, bunda rol alan örgütsel aktörler üzerinden, etraflarını saran koşullar ve etkileriyle birlikte, aktarmaktadır. Üçüncü bölümdeyse, anlatılan bu “vak’anın” örgütsel alanların değişimi konusunda neler söylüyor olabileceği tartışılmaktadır. Makale bu incelemeden çıkabilecek halihazır yazındakilere ilave kuramsal düşüncelere işaret eden bir bölümle sona ermektedir.

2. 1950’lerin ortaları: “İktisat”, “Mülkiye” ve “Yüksek Ticaret”

İşletme İktisadı Enstitüsü 1954 yılında kurulduğunda, en azından kısmen, iş hayatına yönelik yüksek öğretim yapmakta olan, bünyesinde yer aldığı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, bir de Ankara Üniversitesi’ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi bulunmaktadır. Ayrıca biri İstanbul, diğeri de İzmir’de olmak üzere iki Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu (yaygın kullanılan tabirle, “Yüksek Ticaret”) vardır (Güvemli, 2003: 139). Bu okulların bir üçüncüsü de o sıralarda Ankara’da açılmaktadır (Güvemli, 2003: 204-5).

İktisat Fakültesi 1936 yılının sonlarında kurulmuştur. İlk yıllara ait bir öğrenci kılavuzu “Fakültenin vazifesini” aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

İktisat Fakültesi, Devletin ekonomik işletmelerinde ve genel idaresindeki mühim ödevleri hakkile başarabilecek bilgili ve metodlu, rasyonel düşünür genç iktisatçıları hazırlayacaktır. Şüphesiz (...) Fakültenin ileriki mezunları yalnız Türk iktisadının Devlet sektöründe değil, aynı zamanda hususi sektöründe dahi çalışabilecekler, bu sahalarda da kendileri için bir çok imkanlar bulabileceklerdir.¹

Dikkati çekmiş olacağı gibi, Fakülte’nin esas işi devlet sahipliği altındaki işletmelere eleman yetiştirme olarak anlatılmaktadır. Ellili yılların ortalarına yaklaşırken de Fakülte’nin amacının hala devlet kuruluşlarına öncelik verir şekilde “mühim iktisadi davaları olan devletin ve iş hayatının eleman ihtiyacını karşılamak” şeklinde tanımlanmasına devam edilmektedir.² Yetiştirilen eleman da baştan beri “iktisatçı” olarak adlandırılmaktadır. Fakülte’de dört yıllık bir iktisat lisans programı uygulanmakta, bunun içinde de büyük ağırlığı iktisat ve hukuk dersleri oluşturmaktadır. Öte yandan, yukarıda bahsi geçen kılavuz, Fakülte mezunlarının iş olanaklarını tanıtırken yetiştirilen iktisatçılardan “amme

¹ İ.Ü. İktisat Fakültesi Talebe Kılavuzu, 1939: 8. Yukarıdaki gibi doğrudan atıflarda metin aynen alındığından o sıralarda kullanılan Türkçe kurallarını ve, varsa, yanlışları da yansıtmaktadır.

² İstanbul Üniversitesi Öğrenci Rehberi, 1953-1954: 238.

işletmelerinde (...) çalışacak ve *bir gün onları idare edecek unsurlar*”, olarak söz etmekte ve “esaslı bir ekonomik terbiyeden başka, bilhassa işletme iktisadı hakkında kuvvetli bir bilgiye sahip olmaları lazımdır” da demektedir.³ İktisat Fakültesi’nde, adında “işletme” sözcüğünün yer aldığı Türkiye’deki ilk akademik birim olan, ayrı bir İşletme İktisadı Kürsüsü de bulunmaktadır (Fındıkoğlu, 1946: 98-102). İşletme iktisadı ayrı bir disiplin olarak Almanya’da gelişmiş, başka bazı ülkelere olduğu gibi, Türkiye’ye de 1930’lu yıllarda oradan nakledilmiştir (Üsdiken, 2003). Yukarıda sözü edilen kılavuzdaki tanımla “müesseselerin ticari prensiplere ve karlılık esasına göre idaresine müteallik [ilişkin] bilgilerden terekküp eden [oluşan] bir ilim(dir)”. Temel özellikleri, işletmelere iktisadi bir bakış açısıyla yaklaşması, ağırlıklı olarak hesap işleri ve muhasebeyi kapsamaması ve öğretisinin işletmenin sahipliğinden bağımsız olduğu iddiasına dayanmasıdır (Üsdiken, 2003). Fakülte’nin programında da “işletme iktisadı”, “işletme iktisadı ve muhasebe” ve “işletme iktisadı ve devlet muhasebesi” adını taşıyan üç ders yer almaktadır. Daha sonra, 1948’de yapılan bir program değişikliğiyle de, zorunlu iktisat disiplini yanında, belirlenen dört disiplinden ikisinin seçilmesi gereği getirilmiş, “işletme” de bu disiplinlerden biri olarak kabul edilmiştir (İlkin, 1972: 25).⁴ “İşletme”, Almanya kökenli işletme iktisadı disiplinin odak ilgisini Türkçede ifade etmek için kullanılan tabirdir (Üsdiken, 2003). İleride alanı tanımlamada hakim terimlerden biri haline gelecek işletme terimi bu kökten kaynaklanarak ilk kez burada kullanılmış olmaktadır.

Ankara Üniversitesi’ndeki Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin (SBF) kökü “kaymakamlık ve kaza müdürlüğü gibi mülkiye amirleri, mal müdürlüğü gibi maliyeciler yetiştirmek üzere” 1859 yılında açılan “Mülkiye Mektebi’ne” gitmektedir (Çankaya, 1968: 42 ve 51). Bu okul da değişik aşamalardan geçmiş ve 1950 yılında Ankara Üniversitesi’ne bağlanarak fakülte halini almıştır. Fakülte olunca kurulan kürsüler arasında, İ.Ü. İktisat Fakültesi’ni andırır biçimde, İşletme İktisadı ve Muhasebe de vardır (Çankaya, 1968: 640). Ders programı ilk iki yıl ortak derslere, sonraki iki yılda da, 1910’lardan beri şube terimiyle ifade edilen, dallara ayrılmaya dayanmaktadır. Dallar, 1955’de yürürlüğe giren Fakülte yönetmeliğiyle, (1) İdari, (2) Maliye ve İktisat, (3) Diploması ve Dış Münasebetler şeklinde belirlenmiştir (Çankaya, 1968: 646). Ders programının ortak ilk iki yılı, ağırlıklı olarak hukuk olmak üzere, iktisat, siyaset, maliye gibi disiplinleri kapsamaktadır. Maliye ve iktisat dalını seçenler de son iki yılda, bu konular yanında işletme iktisadı, muhasebe ve ticari hesap adlarını taşıyan dersler almaktadırlar (Çankaya, 1968: 657-9).

³ İ.F. Talebe Kılavuzu, 1939: 47 (vurgu benimdir). İşletme iktisadına ilişkin izleyen tanım s. 17’dedir.

⁴ Bkz. ayrıca İstanbul Üniversitesi Öğrenci Rehberi, 1952: 159.

İstanbul'daki Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nun da kökü 1883 yılında kurulan Hamidiye Ticaret Mektebi'ne dayanmaktadır (Ergin, 1941: 938). Değişik aşamalardan geçen ve isim değişikliklerine uğrayan okul bu adı 1932 yılında almıştır.⁵ İzmir'deki okul da benzer ad ve ders programıyla 1944 yılında açılmıştır (Güvemli, 2003: 174). Her ikisi de Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bakanlığın 1956 yılında yayınladığı yönetmelik bu okulların “görevlerini” aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

- (a) Öğrencilerine Ekonomik, Ticari ve Mali sahalarda ilmi ve tatbiki bilgilerle mücehhez [donanmış] olarak yetiştirmek, (b) Memleketin kalkınması, şahsi teşebbüsün gelişmesi iktisadi Devlet teşekkülleri ve amme hizmeti gören müesseseler için mütehassıs elemanlar hazırlamak, (c) Ticaret öğretimi için öğretim elemanı yetiştirmek.⁶

Bu resmi tanımlamada, yukarıda bahsedilen iki fakülteden farklı olarak, özel girişim devlet kuruluşlarından önce zikredilmektedir. Bunun 1883'teki ilk kuruluştan beri böyle olduğuna da işaret edilmiştir (Güvemli, 2003: 106).

Yüksek ticaret okullarında eğitimin süresi, fakültelerden farklı olarak, üç yıldır. Program İstanbul'da ilk kurulan okul için 1910'ların ortalarında belirlenen şekliyle devam etmekte, hepsi zorunlu derslerden oluşan ilk iki yıldan sonra, son sınıfta bir “ihtisas” dalını seçmeyi içermektedir (Güvemli, 2003: 137). Ellili yıllara gelindiğinde İstanbul'daki okulda ihtisas dalları (1) İç Ticaret ve Maliye, (2) Dış Ticaret ve Konsolosluk, (3) Banka, Sigorta ve Muhasebe şeklinde adlandırılmıştır.⁷ İzmir'deyse şubelerden biri Dış Ticaret ve Konsolosluk, diğeri de İç Ticaret ve Banka adını taşımaktadır (Güvemli, 2003: 180). Yukarıda sözü edilen 1956 tarihli yönetmelikte de ihtisas dalları, hangilerinin açılacağı veya başkalarının açılıp açılmayacağı okullara bırakılmak üzere, (1) İktisadi İşletmecilik, (2) Muhasebe Organizatörlüğü, (3) Dış Ticaret ve Turizm olarak belirlenmiştir.⁸ Müfredat programı hem İstanbul, hem de İzmir'deki okulda ağırlıklı olarak iktisat, muhasebe (ve ticaret bilgileri) ve hukuk grubu derslerinden, bunların yanında da matematik, tarih ve yabancı dil gibi derslerden oluşmaktadır (Güvemli, 2003: 180). Yine her iki okulda da işletme iktisadı dersi iktisat grubu içinde kabul edilerek, ancak tek ders şeklinde, programa girmiş durumdadır.

⁵ Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi 1936 Yıllığı (sayfa numarasız). Kırklı yılların ikinci yarısıyla 1950'lerin başlarında okulun adında “iktisat” yerine “ekonomi” terimi kullanılmıştır (bkz. örneğin, Yüksek Ekonomi ve Ticaret Broşürü, 1946 ve İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Öğrenci Rehberi, 1950).

⁶ Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları Talimatnamesi, 1957: 1.

⁷ İstanbul Y.E.T.O. Öğrenci Rehberi, 1950: 3.

⁸ Y.İ.T.O. Talimatnamesi, 1957: 1.

3. “İktisat” ve “Ticaret”ten, “İş idaresi”, “İşletmecilik” ve “İşletme”ye

3.1. 1950’lerin ikinci yarısı: Yeni kuruluşlar, yeni iddialar, yeni adlar ve yeni dersler

İ.Ü. İktisat Fakültesi’ne bağlı İşletme İktisadı Enstitüsü, ilk yıllarının bir tanıtım broşüründe de yazıldığı gibi, “Ford Vakfının mali müzaheretini [desteği] ve Harvard Üniversitesi İşletme Fakültesinin akademik yardımları ile faaliyete başlamıştır”.⁹ Bunun uygulamadaki anlamı, Ford Vakfı’nın sağladığı maddi kaynaklarla, daha Enstitü kurulmadan, sonraları “ko-direktör” olarak tayin edilecek bir öğretim üyesinin Harvard Üniversitesi’nden getirilmesi ve beş kişilik bir grubun eğitilmek için bu üniversiteye yollanması olmuştur (Adams ve Garraty, 1960; Oluç, 1972). Ford Vakfı’nın yardımının devam ettiği 1960’lı yılların ortalarına kadar da ders vermek ve danışmanlık yapmak üzere Harvard Üniversitesi’nden öğretim üyelerinin getirilmesine devam edilmiş, İktisat Fakültesi’nden öğretim elemanları da hem Harvard, hem de başka Amerikan üniversitelerine eğitim için gönderilmişlerdir (Neyzi, 1967; Oluç, 1972; Üsdiken, yayında).

Ford Vakfı’nın bu Enstitü’nün kuruluşuyla sonuçlanan girişimi, Türkiye’nin o sıralarda siyasi, askeri ve iktisadi açıdan Amerika Birleşik Devletleri’yle (ABD) yakınlaşmasının ve buna koşut olarak özel sektörün ülke ekonomisindeki ağırlığını artırma yönündeki eğilimlerin bir parçasıdır (İlkin, 1972; Üsdiken, 2004). Harvard Üniversitesi’yle Ford Vakfı aracılığıyla kurulan ilişki de, Türkiye için, iş hayatına insan yetiştirmede örnek almak ve bilgi ithal etmek için ABD’ye yönelişin başlangıcını oluşturmaktadır (Lanza, 1957: 3). İşletme İktisadı Enstitüsü’nün ilk faaliyeti 1956 yılında “genç ve istikbal vadeden iş adamlarına idarecilik sahasında geniş ve müessir bir öğrenim imkanı” temin ettiği ileri sürülen üç aylık yatılı bir “İşletme İdaresi Kursu” olmuştur.¹⁰ Bunu, bir sonraki yıl, üniversite veya yüksek okul mezunlarının girebildiği altı aylık “İşletmecilik İhtisas Programı” izleyecektir.¹¹ Programın iddiası şu şekilde ifade edilmektedir:

(Bu) program, her hangi bir fakülte veya yüksek okul mezununu iş hayatında mes’ul vazifeler almaya hazırlayan bir ihtisas tahsilidir. İşletme idareciliğinde lüzumlu teknik ve idari bilgilerin en modern tedris metodile talebelere öğretildiği bu programda başarı gösteren öğrenciler,

⁹ İ.Ü. İktisat Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü 1958-59 Tedrisat Programları ve 1957-58 Yıllığı, 1958: 3. Bu arada Harvard Üniversitesi’ndeki okulun esas adının da, Harvard Lisans Sonrası İş İdaresi Okulu olarak çevrilebilecek, *Harvard Graduate School of Business Administration* olduğunu belirtmek gerekir (Khurana, 2007: 113).

¹⁰ İ.İ.E. Tedrisat Programları, 1958: 23.

¹¹ Bu programın süresi 1960’ların başında dokuz aya çıkmıştır (Oluç, 1972).

fabrika, banka, ticarethane gibi her çeşit işletmelerde derhal yüksek mevkiler alabilecek duruma gelirler. Dünyanın her yerinde her gün artan bir alaka ve rağbet gören işletmecilik bilgilerini elde edecek öğrencileri istikbalde müreffeh bir hayat beklemektedir.¹²

Görüldüğü gibi, ABD ile temas etkilerini göstermeye başlamıştır. Bir kere, artık devlet işletmelerine eleman yetiştirmekten hiç bahis yoktur. İkincisi, program tek başına “işletmecilik” adını taşımaktadır. Gerçi burada bir çeviri zorluğunun da yaşandığı hissedilmektedir. ABD’deki emsal programın, “iş dünyasında faaliyet gösteren kuruluşların idaresi” anlamındaki adı, bir yandan, yukarıdaki açıklamada olduğu gibi, “işletme idareciliği” gibi o zamanlar için yeni bir ifadeye de başvurulmasına rağmen İ.Ü. İktisat Fakültesi’nin daha öncelerden gelen işletme iktisadı terminolojisinden tamamen de kopamadan, işletmecilik sözcüğüyle karşılaşmaya çalışılmış görünmektedir.¹³ Yukarıda sözü edilen yüksek ticaretlerle ilgili yönetmelikte geçen “iktisadi işletmecilik” teriminden “iktisadi” sözcüğü kaldırılarak, bir bakıma Alman işletme iktisadı geleneğinden, tamamen kopulmasa da, uzaklaşmada bir adım daha atılmış olmaktadır. Bu sıkıntılar arasında, ileride alanı tanımlamada egemenliğe aday olacak bir diğer terim de böylelikle kullanıma sokulmuştur. Üçüncüsü, bu yeni eğitim yüksek öğretim görmüş olanların girebileceği bir program olarak sunulmaktadır. Gerçi Harvard Üniversitesi’ndeki örnek alınan programın sadece ilk yılı yapılmaktadır (Lanza, 1957: 211). Ayrıca o sıralarda Türkiye’de üniversite mezuniyeti sonrası yalnız doktora derecesi olduğundan bitirenlere sadece bir sertifika verilebilmektedir.¹⁴ Yine de iş hayatına yönelik eğitimin “her hangi bir dalda” üniversite mezuniyetinden sonra görülmesi gerektiğine dair bir anlayış Türkiye’ye ilk kez girmiş olmaktadır. Dördüncüsü, özellikle de örnek Harvard Üniversitesi’ndeki okul olunca, “işletmecilik” için esas öğretim yolunun vak’a yöntemi olduğu gibi kuvvetli bir inanç da gelmiştir (Stone, 1954-55: 96-101 ve Khurana, 2007: 256). Son olarak da, “işletmecilik bilgilerinin”, işletmelerin bünyesindeki ana faaliyet alanlarına denk gelen ayrı işlevsel dallardan (pazarlama, üretim ve finansman gibi), “bütünleştirici” bir strateji dersinden ve bunları destekleyen davranış bilimleri ve nicel yöntemlerden oluştuğu fikri girmiş olmaktadır (Cheit, 1991; Gordon ve Howell, 1959: 209; Pierson, 1959: 164). Böylelikle de Enstitü’nün 1956 ve 1957 yılında düzenlediği programlarla

¹² İ.İ.E.Tedrisat Programları, 1958: 10.

¹³ Sözü ettiğim program MBA kısaltmasıyla da bilinen *Master of Business Administration* derecesidir. İşletmecilik teriminin “business administration” karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmalıdır. Bu arada iki dilde yayınlanan İşletme İktisadı Enstitüsü yönetmeliğinin İngilizce çevirisinde adının *Institute of Business Administration* olarak yer aldığını da belirtmek gerekir. [İ.Ü. İktisat Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Talimatnamesi, 1954 (sayfa numaralı)].

¹⁴ Bunun 1970’li yılların ortalarında da aynı şekilde devam ettiğine dair bkz. Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 2.1:1.

Türkiye’de ilk kez “istihsal idaresi”, “finansman”, “beşeri münasebetler ve teşkilatlandırma”, “piyasa tekniği”, işletmecilik politikası” ve “sosyal münasebetler” ayrı dersler halinde okutulmuştur. Muhasebe ve istatistik gibi eskiden de var olan dersler verilmektedir. Ancak bunlar listenin en sonunda yer almaktadır. İktisat da “iş şartları” adlı bir ders içinde bir miktar okutulur görünmektedir.¹⁵

İşletme İktisadı Enstitüsü bu ilk programlarını yaparken, Ankara’da, 1957’de Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne (ODTÜ) dönüştürülecek olan Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü kurulmaktadır (Payaslıoğlu, 1996: 39 ve 55). Bu üniversiteyi, Türkiye’de o zamanlar var olan diğerlerinden ayıran en temel özellikler, ABD üniversitelerinin örnek alınması ve öğretimin İngilizce yapılıyor olmasıdır (Brookner, 1965: 312; Dodd, 1962: 67-8; İkin, 1972: 31). Üniversiteye dönüşmeyle birlikte açılan fakültelerden biri de İdari İlimler Fakültesi’dir. Kuruluşun ilk yıllarında Fakülte’nin bütünü için amaç şu şekilde ifade edilmektedir:

Fakülte 1957’nin sonbaharında, erkek ve kadınları Türkiye ve Orta Doğu’da özel ve kamu hayatında sorumluluk mevkileri için yetiştirmek üzere kurulmuştur.¹⁶

İlk başlarda Fakülte bünyesinde “iş idaresi”, “amme idaresi” ve “endüstri idaresi” adlarını taşıyan üç bölüm yer almaktadır (Payaslıoğlu, 1996: 149). Bu kez, eskiden gelen anlayışların sınırlayıcılığı olmayınca, ABD’deki örneklerin doğrudan karşılığı olan terimlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Ancak üç yıl sonra iş idaresi ve endüstri idaresi bölümleri birleştirilmiştir. Oluşturulan bu yeni bölüme verilen ad İngilizcede *management*, Türkçede işletmecilik olacaktır (Payaslıoğlu, 1996: 152). İki Türkiye’de bir yüksek öğretim programı ve akademik birimin İngilizce adı olarak ilk defa burada kullanılmıştır (Üsdiken, 2004). İlginç olanı, işletmecilik teriminin bu kez de *management* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılıyor olmasıdır. Bunda, o zamanlar Türkçede seçenек olabilecek “idare” sözcüğünün, tek başına kullanıldığında, esasen iş hayatına yönelik bir program için fazlasıyla kamu sektörünü çağrıştıracığı kaygısı rol oynamış gibi görünmektedir.

ODTÜ’nün iş idaresi ve endüstri idaresi, sonra da işletmecilik bölümleri (bölüm şeklinde örgütlenmiş olmanın o sıralarda Türkiye için yeniliği bir yana), üniversite bünyesinde böyle adlarla lisans programı yapılmasının da ilk örneklerini teşkil etmektedir. Kuvvetli Amerikan etkisiyle (Brookner, 1965: 312; Dodd, 1962: 63) şekillenen bu programları o günlere dek var olanlardan ayıran iki önemli özellik vardır. Birincisi, yukarıda İşletme İktisadı Enstitüsü için sıralanan gibiler yanında, lisans düzeyinde (bugünkü tabirler kullanılarak çevrilecek olursa), “sistem analizi”, “yöneylem araştırması”, “elektronik bilgisayarlar”, “pazarlama

¹⁵ İ.İ.E. Tedrisat Programları, 1958: 14-19 ve 24. Bkz. ayrıca Stone (1954-55: 102-3).

¹⁶ METU General Catalog, 1961-62: 24. Çeviri benimdir.

araştırmaları”, “satış yönetimi”, “reklam”, “endüstri ilişkileri” gibi Türkiye için yeni dersler içermeleridir. İkincisi de, yine ABD’deki örneklerden hareketle, orada “2+2” olarak da bilinen (Daniel, 1998: 50), ilk iki yılın, içinde ders seçimine de imkan veren, beşeri ve sosyal bilimlere dayanan genel bir eğitime ayrılması, yukarıda sıralanan iş dünyasına yönelik meslek derslerinin de esasen üçüncü ve dördüncü sınıflarda verilmesidir Gordon ve Howell, 1959: 148; Khurana, 2007: 124).¹⁷

ODTÜ üniversiteye dönüşürken, 100 yıla yakın bir süredir Türkiye’de bir yabancı özel ortaöğretim kuruluşu olarak faaliyet gösteren Amerikan Robert Kolej’ine de yüksek okul açma hakkı tanınmıştır (İlkin, 1972). Üç bölümle (veya İngilizcede kullanılan tabirle “okulla”) kurulan Robert Kolej Yüksek Okulu 1959 yılında eğitime başlamıştır (Freely, 2000: 119). İçindeki bölümlerden biri, yine İngilizcesinden doğrudan çeviriyle, İş İdaresi ve İktisat adını taşımaktadır. Bu dallardan her birinin de, ilk iki senelik eğitim ortak olmak üzere, ayrı programlar olarak yürütülmesi öngörülmüştür. İş idaresi öğrencileri dördüncü sınıfta, bu okulda kullanılan tabirlerle, “sanayi idareciliği” ve “amme idareciliği” arasında seçim yapma olanağına da sahiptirler (Freely, 2000: 124). Buna rağmen esas yönelimin daha ziyade iş hayatı olduğu, programın amaçlarına ilişkin aşağıda yer alan, ilk yılların ifadelerinde kendini göstermektedir:

İş idaresi programı, gerek hususi müteşebbis veya ticaret ve sanayi işlerinde idareci olarak, gerekse ticari bankacılık, reklamcılık, muhasebecilik, sigortacılık, maliyecilik ve amme idareciliği sahaları için lüzumlu esasları verir (Büyükkarcı, 2002: 168).

Ortak derslerden oluşan ilk iki yıl, aynen ODTÜ’de olduğu gibi, genel eğitim amaçlıdır (Freely, 2000: 124). Üçüncü ve dördüncü yıldaki dersler de ODTÜ’dekilere benzer niteliktedir (Büyükkarcı, 2002: 170-1 ve 174-7). Öğretim de İngilizcedir. Burada da iş idaresi, sanayi idareciliği, amme idareciliği gibi terimler kullanılmaktadır. Özetle, örnek alınan ABD temelli modeller benzer olunca, bu iki kuruluşun Türkiye’de iş hayatına yönelik yüksek öğretim alanına getirdikleri değişiklikler de esasen benzer nitelikte olmuştur.

3.2. 1960’lar: ABD üniversiteleriyle yeni ilişkiler, değişikliklerin yayılması ve mücadeleler

Yeni kuruluşlarla gelen değişiklikler 1960’lı yıllarda kısmi bir yaygınlaşma göstermiştir. Bu yayılma, büyük ölçüde, eskiden var olan kuruluşların kendi bünyelerinde yaptıkları değişikliklerle gerçekleşmiştir. Ancak bu değişimler yukarıda sözü edilen yeni kuruluşların getirdikleri fikir ve uygulamaların diğerlerine yayılmasıyla olmamıştır. Yapılan değişikliklerin kaynağı yine, bu kez de eski kuruluşların ABD

¹⁷ METU, 1961-62: 32-40.

üniversiteleriyle tesis ettikleri doğrudan ilişkiler kanalıyla olmuştur. Bu ilişkileri ve etkilerini o sıralarda Türkiye'deki yüksek öğretimin genelinde var olan ikili yapının hem üniversiteler, hem de sonradan akademi halini almış yüksek okullar cenahında görebilmek mümkündür.

Eski üniversiteler cephesi

İşletme İktisadı Enstitüsü'nün, bağlı olduğu İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin lisans programı üzerindeki etkisi başlarda çok sınırlı olmuştur. Fakülte'nin 1960 yılında yayınlanan yeni yönetmeliğiyle işletme grubu dersleri bir miktar artırılmış olmakla beraber, konular itibariyle önemli bir değişiklik görülmemektedir. Muhasebe derslerinin oranı işletme grubu içinde hala %70 dolaylarındadır. Alman işletme iktisadından gelen “umumi” ve “tahsisi (özel) işletme” gibi ders adları kullanılmaya devam edilmektedir. İkinci terim, Almanya'dan nakledilmiş haliyle, işletme iktisadının belirli işletme türleri veya sektörler için daha özgül hale getirilmesini ifade etmektedir (Locke, 1984: 207). ABD'den öğrenilenler ancak “umumi işletme” başlıklı derse, parantez içinde, “pazarlama ve finanslama dahil”, “tahsisi işletme” dersine de, özgün anlamından uzaklaştırarak, “sevk-ve-idare ve diğer konular” ibarelerinin eklenmesiyle dahil edilebilmiştir (Tosun, 1961: 486-8; bkz. ayrıca Üsdiken, 2003).

İşletme derslerinin daha da artırılması yönünde 1960-62 yılları arasında gösterilen çabalardan da sonuç alınamayışı, ayrı bir fakülte kurma yönünde ilk girişime yol açmıştır (Oluç, 1972: 5). Ancak bu teşebbüs sonuç vermemiştir. Beş yıl geçtikten sonra yapılan ikinci girişim kabul ettirilebilmiş ve 1968 yılında Türkiye'deki ilk kez sadece iş hayatına yönelik eğitim vermek üzere ayrı bir fakülte kurulmuştur. Bunda Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) da ikna edilerek, üniversite bünyesinde bu tür bir eğitimin gerekliliğine, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer verilmesinin sağlanmasının da payı olduğu anlaşılmaktadır (Oluç, 1972: 6). Adının “İşletme Fakültesi” olması da, İktisat Fakültesi bünyesindeki İşletme İktisadı Kürsüsü'nün verdiği ders grubuna 1948 yılındaki yönetmelik değişikliğiyle “işletme” denmesine dayanır gibi görünmektedir. Almanya'dan ithal edilen işletme iktisadı disiplini ve terminolojisiyle bağ aslında bu noktada da tam olarak kopamamıştır. Yine de yukarıda aktarılan gidişat doğrultusunda iktisattan ve Enstitü'nün kuruluşu sırasında olamayan “işletme iktisadı” teriminden ayrılma böylece gerçekleştirilmiş ve fakülte adıyla tescil edilmiş olmaktadır. Aynı şekilde Fakülte'nin amaçları da artık devlet sahipliği altındaki kuruluşlara atıf yapmadan aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

Orta ve büyük işletmelere doğru gidildikçe, bunların üretim işlerini planlayacak, muhasebelerini çeşitli yönlerden örgütlendirecek ve iyi bir denetim ve yönetim düzeni kuracak; pazarlama, finanslama, insancıl ilişkilerle ilgili sorunlarını çözecek teknik bilgilere ve yönetim yeteneklerine sahip gençlerin yetiştirilmesi gün geçtikçe önem

kazanmaktadır. (...) İşletme Fakültesi (...) ülkenin bu alandaki ihtiyacını karşılamayı amaç edinen bir Fakülte durumundadır (Oluç, 1972: 8).

İşletme Fakültesi'nin yeni bir kuruluş olması ders programında muhasebeye ağırlık veren ve işletmeyi bir bütün olarak inceleyen işletme iktisadı geleneğinin dersler düzeyinde geride bırakılmasına imkan vermiş görünmektedir. Örneğin, işletme iktisadı ya da umumi ve tahsisi işletme diye dersler artık yoktur. Gerçi muhasebe uzmanlaşma alanlarından biridir ama zorunlu dersler arasındaki payı %20'nin altına düşmüştür. Bunlar yerine, ABD'den öğrenildiği şekilde, işletmelerin ana faaliyet alanlarına denk gelen ayrı dallara ve bunları destekleyen disiplinlere dayalı derslerin yer aldığı bir programa geçilmiştir (Öz-Alp, 1972: 177-8). Böylelikle bu fakültenin lisans programı da esasen ODTÜ ve Robert Kolej'deki programların meslek dersleri kısmına benzer bir hal almıştır.

Ancak Fakülte'nin içinde yer aldığı üniversitedeki kurumsallaşmış anlayışların hiç etkisi olmamış da değildir. Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, ODTÜ ve Robert Kolej'deki programların ilk iki yılı, ABD'den alınan örneklerle, büyük ölçüde genel eğitime ayrılmıştır. İ.Ü. İşletme Fakültesi'nde ise bu görülmemektedir. Meslek eğitimi hemen başlamaktadır. Birinci ve ikinci sınıfta adlarında matematik, hukuk, psikoloji, sosyoloji olan dersler vardır. Ancak bunların tümünün başında "işletmecilere", "işletme" veya "iş" gibi ibareler yer almaktadır (Öz-Alp, 1972: 177-8). Yüksek öğretimin mahiyetine ilişkin İstanbul Üniversitesi'ndeki Avrupa kaynaklı egemen anlayış, ABD'de lisans düzeyindeki genel eğitim artı meslek eğitimi modelinin aynen ithaline, biliniyor olmasına rağmen, imkan vermemiş görünmektedir (bkz. Tosun, 1961: 485-6).

İstanbul Üniversitesi'nde ayrı bir işletme fakültesi kurma mücadelesi verilirken, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) 1966'da "işletmecilik" adıyla yeni bir şube açılmıştır (Çankaya, 1968: 713). SBF'nin, arada ad değişikliklerine uğramış olsalar da uzun zamandır var olan idari, mali ve siyasi şubelerine böyle bir ilave yapılmasının öyküsü aslında daha gerilere gitmektedir. İlk olarak, SBF'nin "amme idaresi alanında güçlendirilmesi" için Amerikan "teknik yardımı" vasıtasıyla New York Üniversitesi'yle (NYU) yürüttüğü proje sırasında, bu üniversitenin öğretim üyeleri tarafından ortaya atılmıştır (Westmeyer, 1963: 48-49 ve 85). Bu temasların etkisiyle de Fakülte 1950'li yılların ortalarında yayınlanan bir broşürde şu şekilde tanıtılır olmuştur:

Yeni gelişmeler sonunda artık sadece Devlet sektörüne değil aynı zamanda hususi teşebbüs sahasına da eleman yetiştirmek Fakültenin gayeleri arasında yer tutmaktadır.¹⁸

Ancak NYU'nun önerisi lisans düzeyinde hemen sonuç vermemiş, bunun yerine 1958 yılında kurulan İşletme İktisadı ve Muhasebe Enstitüsü

¹⁸ A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1955: 4.

de 1960'lı yıllar boyunca uzun süreli eğitim programları düzenleyememiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 2.4: 1-4). Nihayet 1966 yılında açılan işletmecilik şubesinin bu adı almasında, coğrafi yakınlık etkisiyle, ODTÜ'nün örnek teşkil etmiş olduğu düşünülebilir (bkz. Scott, 2008: 166). Böyle olmuşsa bile etki esasen bununla sınırlı kalmıştır. Şubenin yıllardır var olan bir kuruluşta ilave bir uzmanlık alanı olarak açılması, başlardan beri verilen muhasebe dersleri ve sonradan Alman işletme iktisadının gelişiyile oluşan birikimin yeni başlatılan programa da büyük ölçüde taşınmasına yol açmış görünmektedir (Çankaya, 1968: 722-3). İşletme iktisadı hem üçüncü, hem de dördüncü sınıflarda zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Ayrıca üç tane de zorunlu muhasebe dersi vardır. Buna karşılık ODTÜ, Robert Kolej, İşletme İktisadı Enstitüsü ve daha sonra da İşletme Fakültesi'nde görülen ABD'den öğrenilmiş derslerden sadece "marketing" (bu adla) zorunlu dersler arasında yer almaktadır. İşletme finansmanı, personel idaresi ve sanayi işletmeciliği dersleri ise seçimlikler arasında bulunmaktadır. Fakülte'de ilgili kürsünün adı da İşletme İktisadı ve Muhasebe olarak devam etmektedir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 1.3).

SBF'de de, görünürde ODTÜ ve Robert Kolej'e benzer biçimde öğrenciler ilk iki yılı ortak okumakta, sonra da artık dörde çıkmış uzmanlık şubelerinden birini seçmektedirler. İlk iki sınıfın amacı da "siyasi ve sosyal bilimler alanında genel kültür vermek" olarak ifade edilmektedir (Çankaya, 1968: 713). Ama aslında ODTÜ ve Robert Kolej ile benzerlik yoktur. SBF'de ilk iki yılın ortak oluşu bütün öğrencileri aynı ana programdan geçirme, en son aşamada da bir miktar uzmanlaşma imkanı verme anlayışını yansıtan ve Fransa'dan aktarılmış bir gelenekten gelmektedir.¹⁹ Ayrıca o zamanlar itibarıyla ilk iki sınıfın tüm dersleri zorunludur ve sınırlı sayıda disiplini kapsamaktadır (Çankaya, 1968: 720-1).

3.3. Akademiler cephesi

Ankara'da 1955, Eskişehir'de de 1958 yılında önce gece programıyla açılan iki okulla sayıları dörde çıkan yüksek iktisat ve ticaret okulları, 1940'da başlattıkları çabanın sonucunu, zamanın iktidarının eski üniversitelerle çekişmesinden de yararlanarak, en nihayet elde etmişler ve 1959 yılında çıkan yasayla "iktisadi ve ticari ilimler akademilerine" (İTİA) dönüştürülmüşlerdir (Brookner, 1965: 320; İlkin, 1972: 30; Güvemli, 2003: 55; Sayar, 1958: 13-4). Akademiler bu yasayla hala Maarif Vekaleti'ne bağlı kalmakla birlikte, yapı ve işleyiş açısından üniversitelere daha benzer hale getirilmişlerdir (Sayar, 1966: 109). Öğretim süresi de hemen dört yıla

¹⁹ Şubelere ayrılma ilk kez 1913 yılında Fransa'daki benzer okul örnek alınarak getirilmiştir. Eğitim süresi 1936 yılında (o zamanki adıyla Siyasal Bilgiler Okulu'nda) dört yıla çıkarıldığında şubelere ayrılma son yıldadır. Ortak programın iki yıla indirilişi fakülte olduktan sonra 1954'te yapılan yönetmelik değişikliğiyle olmuştur (Çankaya, 1969: 348-9, 527 ve 646).

çıkarılmıştır.²⁰ Bir kazanım da 1969'da yapılan yasa değişikliğiyle sağlanmış, özerklikleri genişletilerek üniversitelere benzerlik daha da artırılmıştır.²¹

Akademilerin hepsi, 1960'lı yıllara girilirken, esasen İstanbul'daki akademi yüksek okul halindeyken şekillenen ders programını dört yıla uzatılmış biçimiyle sürdürmektedirler. Yasanın çıkışından hemen sonra yayınlanan yönetmelik, SBF'deki gibi, ilk iki yılı ortak derslerden, üçüncü yılı da ihtisas dalından oluşan programın ihtisas kısmını iki yıla çıkarmıştır. İhtisas dalları da yukarıda bahsi geçen 1956 yönetmeliğinde öngörülenlerden sadece kullanılan sözcükler itibariyle farklıdır. Şimdi bu dallara "işletme iktisadı", "muhasabe ve maliye" ve "dış ticaret" denmektedir.²² Bütün bunlar bu süre içinde akademiler üzerinde bir Amerikan etkisi olmadığına işaret etmektedir. Zaten 1959 tarihli yasanın gerekçesindeki bütün atıflar da Fransa ve Almanya'daki benzer okullardır (Güvemli, 2003: 57).

Aslında 1950'li yılların ikinci yarısında bu kuruluşların da ABD ile bazı temasları olmuştur. SBF ile yürütülmekte olan proje vesilesiyle Türkiye'de bulunan New York Üniversitesi kadrolarıyla, Amerikan yardım kuruluşu, o sıralardaki adıyla, ICA (International Cooperation Agency) tarafından ticaret eğitimi hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun yüksek okullara ayrılan bölümünde öğretim kadrolarını geliştirmeleri ve ders programlarını yeniden düzenlemeleri önerilmektedir. Ayrıca bu okullardaki üniversite olma arzusunun da farkında olarak "bunlar yapıldığı takdirde Üniversitelerin kendilerinden onları fakülte olmağa davet edecekleri tabiidir" denmektedir.²³ Arkasından İstanbul'daki akademinin başkanı, sağlanan bir Fulbright bursuyla iş hayatına yönelik eğitim veren kuruluşları incelemek üzere ABD'ye gönderilmiştir (Sayar, 1960:5-6).

Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, bu temasların hemen sonrasında pek de bir değişiklik olmamıştır. Bazı ilk belirtileri son kurulan Eskişehir'deki akademiye görebilmek mümkündür. Bu akademi çok küçük bir kadroyla faaliyete geçmiş (Oğuz, 1995: 7), öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak üzere İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden destek almıştır (Oluç, 1973: 11). Dolayısıyla, bu Fakülte'de o sıralarda eski işletme iktisadı geleneğine ABD'den öğrenilenlerin eklenişi Eskişehir İTİA'ya da, yeniliğinden de yararlanıp, biraz daha ileri taşınarak aktarılmıştır. Eskişehir'de de artık Fakülte'deki gibi bir İşletme İktisadı Kürsüsü vardır. Bu kürsü birinci sınıfta umumi işletme iktisadı, iki, üç ve dördüncü sınıflarda da özel (eski adıyla tahsisi) işletme iktisadı dersleri vermektedir. Bu başlık altındaki derslerde de

²⁰ İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Öğrenci ve Lisans Talimatnamesi, Madde 1, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1960-1961 Talebe Kılavuzu içinde s. 33.

²¹ İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi: Lisans-doktora programı ve rehberi, 1970-71: 95.

²² İ.T.İ.A.Öğrenci ve Lisans Talimatnamesi, Madde 7.

²³ Türkiye'de Ticaret Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Gerekli Değişikliklere ait Rapor, 1957: 25.

bir yanda pazarlama, beşeri münasebetler, finansman, bir yanda da sigorta işletmeciliği, münakalat [ulaştırma] işletmeciliği ve banka işletmeciliği alt-başlıklar halinde yer almaktadır.²⁴ İlk gruptaki işlevsel dersler Amerikan yaklaşımını, sektör temelli olanlar da tam anlamıyla Almanların “özel” işletme iktisadından anladıklarını yansıtmaktadır. İkili kurumsal etkilerle, eskinin egemen olduğu kırma bir durum ortaya çıkmış olmaktadır. Yine görece olarak yeni olan Ankara’daki akademinin ders programına da sanayi işletmeciliği, marketing, beşeri münasebetler gibi derslerin girdiği görülmektedir.²⁵ Bunda, büyük olasılıkla, SBF’nin ICA desteğiyle yürüttüğü New York Üniversitesi projesi kapsamında Ankara Ticaret Öğretmen Okulu’nda yapılanların etkisi olmuştur (Brookner, 1965: 325).²⁶

Akademilerin tümünü değiştirme çabası aslında yine Amerikan yardım kuruluşu, yeni adıyla, AID’nin (Agency for International Development) devreye girişiyle başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) Ankara’daki akademiye ayrı bir bina yaptırırken mali destek için 1961 yılında AID’ye başvurması, bu kuruluşun dikkatinin akademilere çekilmesine yol açmıştır.²⁷ Bunda akademilerdeki öğrenci sayılarının yüksekliği nedeniyle, burada yaptırılacak değişikliklerin etkisinin büyük olacağı düşüncesi önemli rol oynamış görünmektedir. AID, MEB’in de kabulüyle, 1962 yılının Eylül ayında Michigan State Üniversitesi’nden (MSU) iki kişilik bir heyeti Türkiye’ye getirterek, akademilerin “düzeyinin yükseltilmesine” yönelik bir programın uygulanabilirliğini incelemiştir. Heyetin akademilerin böyle bir “yardıma açık olduğu ve bazı değişikliklerle çok daha etkili kılınabilecekleri” kanaatine varmasıyla “teknik yardım” projesi, üstlenici MSU olmak üzere, fiilen 1964 yılında başlamıştır.²⁸ Bütün akademileri kapsayan bu projeye yapılmak istenen bir AID dokümanında şöyle ifade edilmektedir:

Temel amaç Türk öğretim üyelerinin iktisadi hayatta liderlik yapacakları için Amerika’da verilen eğitimin amaçları, felsefesi, yöntemleri, ders programları ve içeriğine aşina olmalarıdır. ... MSU grubu, Türklerin, ancak ABD’de ne yapıldığını (ki iktisadi hayatta liderlik yapacakları için eğitim alanında önderlik etmektedir) ve bunun nasıl ve niçin yapıldığını bilerek, Türkiye’de hangi kısımlarının yürüyeceği ve diğer kısımlarının

²⁴ Eskişehir İ.T.İ.A. 1960-1961 Talebe Kılavuzu: 14.

²⁵ Schools of Commercial Education in Turkey, 1962: 15-16.

²⁶ Ticaret Eğitimi Raporu, 1957: 27-9.

²⁷ USAID, Academies of Economics and Commerce, PD-AAG-675, Draft, 1/4/1968 içinde Technical Assistance Project History and Analysis Report: 4. Bu paragraftaki izleyen bilgiler bu ek raporun 5-7. ve dokümanın baş kısmının 13-14. sayfalarından alınmıştır.

²⁸ O sıralarda MSU’da iş hayatına yönelik eğitim ağırlıklı olarak lisans düzeyindedir. MBA adı verilen lisansüstü programa ancak 1960 yılında başlamıştır (www.bus.msu.edu; Mart 2008’de ulaşılmıştır).

da Türk ihtiyaçlarına nasıl uydurulabileceğini takdir etmelerinin mümkün olabileceğine inanmaktadır.²⁹

Bunun fiilen taşıdığı anlam da esasen ders programlarının ABD'dekilere benzeyecek şekilde değiştirilmesi ve öğretim üyeleriyle asistanların ABD'de eğitimden geçirilmesidir.³⁰ Projenin başlamasıyla birlikte ilk olarak dört akademi reisi bir ay için MSU'ya götürülmüş, bunu ilk iki MSU profesörünün bir yıllık süre için danışmanlık yapmak, ders vermek ve kitap yazımına katkıda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmesi izlemiştir.³¹ Sonrasında da proje, yukarıda sözü edilen diğer "teknik yardım" projelerine benzer biçimde, akademi asistanlarının *master* eğitimi almak, öğretim üyelerininse kısa süreli ziyaretler için MSU'ya ve başka Amerikan üniversitelerine gönderilmeleri, MSU'dan da ziyaretçi profesörlerin getirilmesiyle devam etmiş, o sıralardaki öğrenci hareketlerinin de etkisiyle, fiilen 1971 sonlarında nihayete ermiştir.³²

MSU projesinin akademilerin ders programlarında değişikliklere yol açması AID görevlilerinin ve MSU'dan gelenlerin umdukları hızda ve ölçüde olamamıştır. Bütün akademileri kapsayan lisans yönetmeliğinin 1966 yılındaki hali, hala ihtisas dallarını işletme iktisadı, muhasebe ve maliye, ve dış ticaret olarak tanımlamaktadır. Ancak bu arada, ihtisas dallarına ayrılan sürenin iki yıl olması kaydı kaldırılmıştır.³³ Akademiler düzeyinde bir değişiklikse işletme iktisadının önceden olduğu gibi iktisat grubu içinde bir ders değil, kendi başına bir grup veya kürsü haline gelmiş olmasıdır (Güvemli, 2003: 180; Sayar, 1966: 111).³⁴ Kullanılan adın hala eskiyi yansıtması bir yana, bu ders grubunun aldığı pay da düşüktür. Programda ağırlık hala hukuk, iktisat ve muhasebededir (örneğin, Sayar, 1966: 111). Böyle olunca da Amerikan modelinde yer alan dersler programlara ancak sınırlı ölçülerde girebilmiştir. Örneğin, İstanbul'daki akademinin programına işletme iktisadı grubu altında "marketing" ve "organizasyon ve idare" (Sayar, 1966: 114-6), Ankara'dakine "marketing" ve "finansman" (Güvemli, 2003: 207), Eskişehir'dekine de "finansman", "sevk ve idare" ve "pazarlama" dersleri konmuştur.³⁵ Eskişehir'deki akademi 1967 yılında bunun biraz daha ötesine gitmiş, kendi bünyesinde ilk kez, biri "iş idaresi", diğeri de "maliye-muhasebe" olmak üzere, üçüncü sınıftan başlayan iki

²⁹ USAID, Academies of Economics and Commerce, PD-AAR-650, 21/11/1966, s. 2. Çeviri benimdir.

³⁰ USAID, Academies of Economics and Commerce, PD-AAR-652, 30/1/1969, s. 3. Çeviri benimdir.

³¹ USAID, PD-AAG-675, 1968, Ek rapor, s. 12.

³² USAID, Academies of Economics and Commerce, PD-AAR-651, 30/6/1971.

³³ İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Lisans Yönetmeliği; İstanbul İTİA, 1970-71 içinde s. 114.

³⁴ Bkz. ayrıca İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu 75inci Yılı, 1883-1958: 8-10 ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Kılavuzu, 1965-1966: 13-15.

³⁵ Eskişehir İ.T.İ.A. 1965-1966: 19-20.

ihhtisas dalı tesis ederek, bir yandan da dönemlik ders düzenine geçmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 3.5: 1; Öz-Alp, 1972: 112-3). Buna koşut olarak, 1967 yılında Adana’da yeni kurulan akademide de program yine üçüncü sınıftan başlayan ve biri “işletme” diğeri “muhasabe-maliye” adlarını taşıyan iki dal olacak şekilde düzenlenmiştir. Burada ayrıca ders grubunu tanımlamak için işletme iktisadı değil, işletme terimi kullanılmaktadır. İşletme iktisadı diye bir ders de yoktur. Bu gruptaki derslerin tümü Amerikan türü işlevsel alan dersleridir.³⁶

Ancak, belki de beklenmedik denebilecek, esas atak 1968’de İzmir’deki akademiden gelmiştir. Değişikliklerin nereden kaynaklandığı Akademi’nin o sıralardaki yeni reisinin aşağıdaki sözleriyle gayet açık olarak belirtilmektedir:

Çağını çoktan tamamlamış bulunan bu yüz yıllık klasik öğretim sistemi geride bırakılmış, Michigan State Üniversitesinin İşletmecilik modellerine uygun Amerikan sisteminin Türkiye koşullarına göre düzenlenen modelleri 1968-1969 yılında İzmir Akademisinde uygulanmaya başlanmıştır.³⁷

Yapılanların “çağdaş” olarak nitelenişinin bir önemli dayanağı, akademilerde ilk defa “işletme yönetimi” adıyla ihtisas dalı kurulmuş olması gibi görünmektedir. ABD’deki *business administration* tabiri bu kez de “işletme yönetimi” olmuştur. Hatta bu ad altında, kendi aralarında pazarlama yönetimi, üretim ve personel yönetimi ve turizm ve otelcilik alt-başlıklarıyla ayrıştırılmış üç ihtisas dalı tesis edilmiştir. Bunlardan ilk ikisi ABD’de görülüp öğrenilenleri, üçüncüsü de eskiden var olan bir dalın ad değiştirerek bu anlayış içine yerleştirilmesini yansıtmaktadır. Ayrıca çağdaşlık iddiasının önemli bir ögesi de ihtisaslaşmanın, diğeri akademilerin hepsinden farklı olarak, daha ikinci sınıftan başlatılmış olması gibi görünmektedir. Bunun yapılması ABD örneklerinde görülen dersleri daha fazla sayıda programa dahil etmeyi de mümkün kılmıştır. Gerçi eskinin hem işletme iktisadı hem de muhasabe geleneğinin izleri de tamamen silinememiştir. Bir yanda işletme iktisadı, bir yanda da örneğin envanter ve bilanço dersi bütün ihtisas dallarında zorunlu olarak yer almaktadır.³⁸ Burada da, bu sefer ABD örneğine daha fazla meyleden, kırma bir program oluşmuş durumdadır. Buna karşılık programın içinde ODTÜ ve Robert Kolej’in ithal ettiği türden önce iki yıllık bir genel eğitimi içeren anlayış yer bulamamıştır. Aslında MSU’nun proje boyunca akademilere bu tür bir modeli öğütlediğine dair hiçbir işaret de yoktur. Onlara böylesinin uygun görüldüğü, esas derdin eski

³⁶ Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Öğrenci Kılavuzu, 1969-70: 19.

³⁷ İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1968-1969 Öğretim Yılı Kılavuzu: 5 (aynı metin Güvemli, 2003: 189’da da yer almaktadır).

³⁸ İzmir İ.T.İ.A. 1968-69: 19-23.

modelin yerine veya yanına ABD'deki gibi işlevlere ve bunlara yardımcı derslere yer veren bir programın getirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

Buna karşılık İzmir'deki akademinin, çağdaşlık iddiasıyla, programın yürütülmesi ve öğrencilerin değerlendirilmesi açısından da ABD'yi model alan, dolayısıyla ODTÜ ve Robert Kolej'dekilere benzeyen, dönemlik dersler, ders kodları, krediler, not ortalamaları gibi uygulamaları da ithal ettiği görülmektedir. Yine ABD örneklerindeki gibi, "bölüm" ve "departman" tabiri de kullanılmaya başlanmıştır. Gerçi bu terimler özgün halindeki akademik bir birimi tanımlayan anlamından farklılığa uğrayarak, akademilerde hem eskiden beri var olan disiplin gruplarını (veya kürsüleri), hem de ihtisas dallarını ayrıştırmak için kullanılmaktadır. Yoksa ortada ayrı akademik kadrolar şeklinde örgütlenmiş birimler yoktur.⁴⁰

Bütün bunları yapmak iddiayı da kuvvetlendirmiş, "bütün sektörlerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte sayılan İşletme yöneticilerini, yüksek yöneticileri ve iş adamlarını vak'a metodları ile eğiterek yetiştirmek" şeklini almıştır.⁴¹ AID'yi de fazlasıyla memnun ettiği anlaşılan bu değişiklikler,⁴² İzmir'deki akademinin diğer akademilerle yollarını ayırmıştır. Bu aslında en keskin ifadesini yukarıdaki alıntıda bulmakta, benzer ölçüde değişiklik yapamayan diğer akademiler "çağını çoktan tamamlamış" bir ders programını uygular ilan edilmektedirler. İzmir Akademisi bu kopuşunun karşılığını da almış, bir yıl sonra İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi adıyla Ege Üniversitesi'ne bağlanmıştır (Güvemli, 2003: 196).

3.4. Yeni kurulmuş olanlar ve ilave yeni oluşumlar

Ellili yılların ikinci yarısında kurularak Amerikan programlarını ve derslerini Türkiye'ye ilk taşıyan kuruluşlardan İşletme İktisadi Enstitüsü için 1960'lı yıllarda meydana gelen kayda değer değişiklik İşletme Fakültesi'nin açılmasıyla 1969 yılında bu fakülteye devredilmiş olmasıdır (Oluç, 1972: 9). Bunun dışında 1950'lerin ikinci yarısında başlatmış olduğu lisans sonrası "işletmecilik ihtisas" programını aynı şekilde devam ettirmektedir. ODTÜ İşletmecilik Bölümü ise lisans düzeyinde verdiği eğitimle devam etmiştir. Not edilecek bir değişiklik, bölüm içindeki "iş idaresi" ve "endüstri idaresi" şeklindeki ayırımın kaldırılarak, yerine üçüncü yılın ikinci döneminden başlayan üç "yoğunlaşma alanının" getirilmesi olmuştur. Bu alanlar "nicel yöntemler", "pazarlama" ve "muhasabe ve finansman" olarak belirlenmiştir.⁴³

³⁹ USAID, 1963 Consolidated Technical Cooperation Program for Turkey, 1962 (çoğaltılmış): 138.

⁴⁰ İzmir İ.T.İ.A. 1968-69: 10-16 ve 19-23.

⁴¹ İzmir İ.T.İ.A. 1968-69: 5.

⁴² USAID, PD-AAR-652, s. 3.

⁴³ METU General Catalog, 1970-71:51-2. Bölüm bu alt-alan için Amerikan yazınındaki terminoloji doğrultusunda *management science* terimini kullanmaktadır. "Nicel yöntemler" şeklindeki çeviri benimdir. Aynı terim üniversitenin mensupları tarafından "işletmecilik ilmi"

Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, 1950'lerin ikinci yarısında faaliyete geçen kuruluşlardan üçüncüsü olan Robert Kolej Yüksek Okulu'nda bu tür bir "uzmanlaşma" baştan beri vardır. Altmışlı yılların sonlarına gelindiğinde bunlara biri "pazarlama", diğeri de "muhasabe ve finansman" olmak üzere iki alanın daha eklendiği görülmektedir.⁴⁴ Ayrıca bu süre zarfında Robert Kolej'in getirdiği bir yeni uygulama daha olmuş, iş idaresi programına 1965 yılında bir "beşinci yıl" eklenmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973: Ek 4.1:1). Böylelikle Türkiye'de ilk kez İngilizce tabiriyle *master* derecesi veriliyor olacaktır. Daha önce de işaret edildiği gibi, o sıralarda Türkiye yüksek öğretiminde böyle ayrı bir derece yoktur. O zamanlarda, örneğin İstanbul Teknik Üniversitesi'nde beş yıllık öğrenimden sonra "yüksek" mühendis olarak mezun olmaya denk olarak görüldüğü düşünülebilir (Özaydın, 1955: 103). Ancak bu uygulamanın farkı dört yıllık eğitim sonrasında mezun olma olanağının da olmasıdır. Model yine ABD'dir ve orada "2+3" diye de bilinen, iki yıl genel eğitim üzerine üç yıl iş idaresi dersleri almaya imkan veren program şeklindedir (Daniel, 1998: 50). Dolayısıyla bu yeni derecenin o sıralarda ABD'de artmaya başlayan ve sonrasında da lisansüstü okullar içinde yürütülen ayrı bir mesleki eğitim modeli olarak giderek yaygınlaşacak olan *MBA* derecesinin karşılığı olarak düşünüldüğüne dair bir işaret yoktur. Zaten ilk açıldığında büyük ölçüde kendi lisans mezunlarına yönelik olmuş, ancak 1967 yılından itibaren başka okullar veya alanlardan öğrenci çekebilmek için bir "hazırlık" yılı ilave edilmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973: Ek 4.1:1). Mezuniyette verilen derece de, İngilizce kısaltmasıyla, M.A. (*Master of Arts*) olarak geçmektedir (Freely, 2000: 154). Danışmanlık yapmak ve ziyaretçi öğretim üyesi sağlamak üzere de bu sefer Columbia Üniversitesi için içindedir (Freely, 2000: 144). Bu programda da "muhasabe ve finansman", "pazarlama" ve "sanayi idaresi" alanlarında yoğunlaşma imkanı vardır.⁴⁵

Aynı dönemde iş dünyası için yüksek öğretim alanına bir başka üniversite de girmiştir. Türkiye'de 1950'li yıllarda eski üniversitelerden farklı ve Amerikan modellerine dayalı üniversiteler oluşturma projesinin bir parçası olarak 1957 yılında Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde 1964'te, lisans eğitimi vermek üzere, bir İktisat ve İşletme Bölümü açılmıştır.⁴⁶ Bu üniversite için, ABD'de 19. yüzyılın ikinci yarısına giden kökleri itibarıyla, ziraat gibi alanlarda yakın çevresine katkıda bulunmayı da öngören *land-grant* modeli uygun görülmüş, bunun için de AID yardımıyla Nebraska Üniversitesi'nin örnek alınması sağlanmak istenmiştir (Soysal, 1963: 106-7; Üsdiken, yayında). İktisat ve

(örneğin, Çınar, 1970: 77) ve "yönetim bilimi" (örneğin, Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 4.2: 2) olarak da çevrilmiştir.

⁴⁴ Robert College Yüksek Okulu, 1968-1969, 1969-1970 Catalogue: 34-9.

⁴⁵ Robert College, 1969-70: 40.

⁴⁶ Atatürk Üniversitesi Kılavuzu, 1968: 30. İzleyen program bilgileri de bu kaynakta s. 31-2'ye dayanmaktadır.

İşletme Bölümü de bu üniversiteden gelen bir iktisat profesörü tarafından kurulmuştur. Ancak ders programına, derslere kredi değeri verilmesi gibi Amerikan uygulamalarının sızması dışında, İ.Ü. İktisat Fakültesi örnek teşkil etmiş gibi görünmektedir. İktisat dersleri ağırlıktadır, bölüm adında işletme tabiri kullanılmaktadır ve işletme iktisadı, mali cebir, ticari hesap, bilanço tahlilleri gibi adlar taşıyan dersler bulunmaktadır. Yine Amerikan türü derslerden de, birer tane olmak üzere, sevk ve idare, işletme finansmanı ve pazarlama dersleri yer almaktadır.

Bu bölüm 1969 yılında Türkiye'deki ikinci işletme fakültesi haline getirilecektir. DPT'nin iş hayatına yönelik eğitimi üniversiteleştirmek yönündeki eğilimini bu fakültenin kuruluşunda da, dekanının aşağıdaki sözlerinde görebilmek mümkündür:

İktisat ve İşletme Bölümü olarak öğretim yaparken uyanık ve çalışkan öğrencilerimizle birlikte hedefimiz bir iktisat fakültesi kurmaktır. Devlet Planlama Teşkilatı, itiraf etmek gerektir ki, daha isabetli bir görüşle Bölümümüzün, ülkemizin yeni ihtiyaçları yönünde bir işletme fakültesi olması lüzumunu bildirdi.⁴⁷

İşletme Fakültesi haline gelince hem iç yapı hem de ders programı değişmiştir. Bir kere, Amerikan üniversite modellerini andırır biçimde, ayrı kadrolar da içerir şekilde, “işletme yönetimi”, “muhasabe ve finansman”, “pazarlama” ve “üretim yönetimi” adlarını taşıyan bölümler kurulmuştur. Ancak bu bölümler içerisinde “kürsüler” de bulunmaktadır. Bu kırma hali ders programında da görmek mümkündür. Zorunlu dersler arasında genel işletme ekonomisi, envanter ve bilanço, kontrol ve revizyon gibileri vardır. Bunların yanında da pazarlama, işletme finansmanı, personel yönetimi, modern üretim yönetimi gibi adlar taşıyan Amerikan türü işlevsel dersler, hem de sayıları artmış şekilde programda yer almaktadır. Öğrencilere de, dördüncü sınıfta, yukarıda sıralanan bölümlerden birini seçme imkanı tanınmaktadır.

Yine 1960'lı yıllarda Türkiye'nin yüksek öğretimi için de yeni olan özel yüksek okulların ortaya çıkmasıyla iş dünyası için eğitim alanına bu yolla da yeni girişler olmuştur. Dış etkilerden bağımsız, o yıllarda Türkiye'de artmaya başlayan yüksek öğrenim talebini değerlendirmeye çalışan girişimcilerce kurulan bu okulların ilki 1962'de açılmıştır (Öncü, 1971: 59). Altmışlı yılların sonuna gelindiğinde böyle 38 okul faaliyettedir. Bunlardan da sekizi “iktisadi ve ticari ilimler” alanındadır (Güvemli, 2003: 146 ve 196; Öncü, 1971: 62 ve 77). Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetimiyle bu okulların akademilerdeki programları uygulamaları ve bunlardaki değişiklikleri izlemeleri beklenmiştir (Öncü, 1971: 102-8). Özel okullar da, tam zamanlı öğretim üyeleri de neredeyse hiç olmadığı için (Öncü, 1971: 59), fiilen bunu yapmışlardır. AID de, bu nedenle, MSU ile yürütülen proje

⁴⁷ Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi, 1970-71 Öğrenci Rehberi, 5. İzleyen program bilgileri de bu kaynakta s. 12-22 ve 32-7'ye dayanmaktadır.

sayesinde akademileri “düzeltmenin” özel yüksek okullara da hızla yansıtacağı beklentisi içinde olmuştur.⁴⁸ Yalnız bu arada, özel okullar iktisat ve maliye gibi dallara rağbet etmemişler, özel sektöre daha fazla yönelik olmaları itibarıyla öğrenciler için daha çekici olabilecek “muhasabe ve finansman”, “banka ve sigorta”, “işletme idaresi” (veya “iş idaresi” ya da “işletme”) gibi dalları açmışlardır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 3.6-3.9). Sonuçta ancak 1970’li yılların başını görebilmişler, Anayasa Mahkemesi’nin özel yüksek okulların anayasaya aykırılığı yönünde 1971 yılında aldığı karar sonrasında kapanmak zorunda kalmışlardır (Güvemli, 2003: 146). Bunun sonrasında “iktisadi ve ticari” adını veya benzerini taşıyanlardan dördü İstanbul’daki akademiye, ikisi Ankara’dakine, ikisi de Ege Üniversitesi’ne bağlanmıştır (Aşkun, 1973: 23).

3.5. 1970’lerin ilk yarısı: Yeni başlangıçlar, geriye dönüşler ve iş dünyasından cılız bir çaba

Yetmişli yılların ilk yarısı hemen her cenahta, bazıları daha büyük, bazıları daha küçük olsa da, değişikliklere ve yeni birtakım girişimlere sahne olmuştur. Bir yandan da, yukarıda anlatılanlara neredeyse tamamen ilgisiz kalmış olan özel sektör, yine Amerikan yönlendirmesiyle, işin içine çekilmeye çalışılmıştır (Üsdiken, yayında).

3.6. Yine yeni kuruluşlar, yeni programlar, yeni dallar

Ellili yılların ikinci yarısında özellikle lisans düzeyinde belirli bir Amerikan modelinin özgün taşıyıcılarından biri olan Robert Kolej, 1971 yılında, Anayasa Mahkemesi’nin özel yüksek okullarla ilgili kararı sonrasında, hem de belki kendi parasal sorunlarının etkisiyle, yüksek öğretimden çekilmeye karar vermiş, yerine Boğaziçi Üniversitesi kurulmuştur (Freely, 2000). Bu üniversite Robert Kolej’in yapı, program ve uygulamalarını ilk başta aynen devam ettirmiştir.⁴⁹ İlk iki yılın genel eğitim niteliği korunmuştur. Yine “iş idaresi” şubesi vardır. Yine “muhasabe ve finansman”, “pazarlama”, “sanayi idareciliği” ve “kamu idareciliği” alanlarında “ihtisas” yapılabilmektedir. “Lisans üstü” (*master*) derecesinden “beşinci yıl” olarak söz edilmektedir ve yine yukarıdaki dallardan ilk üçünden birini “ihtisas” için seçebilmek mümkündür. Değişen sadece “iş idaresi” ve “iktisat” şubelerini barındıran birimin adının (akla gelebilir ki ODTÜ örnek alınarak ve daha yeni bir Türkçe sözcük seçilerek) “idari bilimler” yapılmış olmasıdır. Ancak 1970’lerin ortalarına gelinirken bazı ilave değişiklikler de yapılacaktır.⁵⁰ Bir kere şubenin adı bir yanda

⁴⁸ Örneğin, USAID, PD-AAR-652: 3.

⁴⁹ Boğaziçi Üniversitesi Katalog, 1972-1974. Programla ilgili izleyen bilgiler s. 47-8 ve 70-1’e dayanmaktadır.

⁵⁰ Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Broşürü, 1975-1977. Programla ilgili bilgiler s. 41 ve 58-63’ten alınmıştır.

İngilizcesiyle *management* olurken, Türkçesi de, belki alandaki ağırlık bu sözcüğe doğru kaymakta olduğu için, “işletme” halini almıştır. İktisat yanında sosyal bilimlerin de yeni bir şube olarak eklenmesiyle ortak dersler bir yıla indirilmiş, ikinci yıldaki seçmeli dersler kaldırılmıştır. Lisans mezuniyeti sonrası programdan da, yine bir yıl olmakla beraber, artık “beşinci yıl” olarak söz edilmemekte, “yüksek lisans” veya “lisansüstü” denmektedir.

Boğaziçi Üniversitesi kurulurken, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin içinden türediği İktisat Fakültesi de, ders programı içinde yer almaya devam eden işletme grubu derslerini kendisi verebilmek için, bünyesindeki İşletme İktisadi Kürsüsü'nü 1971 yılında tekrar faaliyete geçirmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 1.4: 2). Program esasen 1960'lı yılların başındakinin aynısıdır. İşletme yine öğrencilerin iktisat dışında ikisini seçmeleri gereken disiplinlerden biridir. Kürsünün dersleri de Amerikan türü işlevsel derslerin hiçbiri olmadan ve hatta bunlara hiç atıf yapılmadan, umumi işletme, muhasebe, kontrol ve revizyon ve tahsisi işletme gibi işletme iktisadi geleneğini yansıtan derslerden oluşmaktadır.⁵¹

Aynı fakültenin içinde yer aldığı bir diğer girişim de 1974'de kendi bünyesinde bir Bursa İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi kurulmasıdır.⁵² Bu fakülte bir yıl sonra kurulacak olan Bursa Üniversitesi'ne bağlanacaktır. Fakülte'nin yapısı ve ders programları da, bir nebze alandaki Amerikan örneklerine kaymadan etkilenmekle beraber, bekleneceği gibi, kurucusununakilere benzemektedir. Bir kere yine bir İşletme İktisadi Kürsüsü vardır. İşletme, bu ad altında, “bölüm” olarak da ifade edilen ders gruplarından birini oluşturmaktadır. İktisat Fakültesi'nden farklı olarak, öğrenciler dört grup (veya bölümden) birini seçmekte, dolayısıyla da “işletme” kendi başına seçilen bir alan halini almaktadır. Birinci ve ikinci sınıf ortak okunmakta, burada da işletme iktisadi ve muhasebe zorunlu dersler olarak yer almaktadır. İşletmenin kendi dersleri ise Amerikan türü üretim yönetimi, işletme finansmanı, bilgi işlem sistemleri, pazarlama, personel yönetimi, yönetim muhasebesi gibi işlevsel dersleri içermektedir. Bunların yanında işletme iktisadının “tahsisi” yönünü hatırlatan sanayi işletmeciliği, banka işletmeciliği gibi dersler de son sınıf programında yer almaktadır. Kıırma bir program burada da oluşmuş durumdadır.

Yeni kuruluşlara bir ilave de akademiler cenahından gelmiş, 1970 yılında Bursa'da da bir akademi kurulmuştur (Güvemli, 2003: 302). Bursa Akademisi, bir yanda akademilerin genel yapısını tekrar ederken, bir yandan da yeni kurulmanın verdiği imkan ve Eskişehir'deki çabalar ve İzmir'de yapılanların açtığı kapıyla Amerikan modeline bir miktar daha

⁵¹ İ.Ü. İktisat Fakültesi Lisans Öğretim ve İmtihan Yönetmeliği, 1973: 6-8 ve 19.

⁵² Bursa Üniversitesi, 1975-1981: 15-7. Fakültenin yapısı ve programıyla ilgili bilgiler bu kaynaktan s. 80 ve 119-24'ten alınmıştır.

kayabilmiştir.⁵³ Yine diğer akademilerde ve tabii, hep örnek alınan, üniversitelerde olduğu gibi “kursüler” vardır. Bunların arasında işletme adı verilen bir kursü bulunmaktadır. Muhasebe yine ayrı bir kursüdür. İlk başta kurulan dallar da üç tanedir ve “işletme”, “iktisat” ve “muhasebe-vergi” adlarını taşımaktadır. Bu dallara ayrılma, artık fakülteye dönüşmüş İzmir Akademisi kadar ileriye gitmeden üçüncü yıldan başlamaktadır (Güvemli, 2003: 309). Bir ara, İzmir Akademisi’nde olduğu gibi, işletme, dördüncü sınıfta pazarlama ve personel şubesi olarak ikiye ayrılmışsa da, bir yıl sonra bundan vazgeçilmiştir.⁵⁴ Gerek ilk iki yılın, gerekse üçüncü ve dördüncü yılların işletme dersleri arasında işletme iktisadı geleneğinin izleri neredeyse hiç yoktur. Birinci sınıfta örneğin “genel işletme” ve “fonksiyonel işletme” diye dersler vardır, ayrıca “yönetim” ve “organizasyon” ikinci yılda ayrı ve bütün dallar için zorunlu dersler olarak yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü sınıflardaki işletme dalı dersleri de neredeyse tamamen Amerikan türü işlevsel derslerden oluşmakta, hatta “örgütsel davranışlar”, “işgören eğitimi ve beşeri ilişkiler” gibi hem yeni, hem de daha da daralan alanlara yönelenleri görülmektedir. Bu arada dersler de, Amerikan örneklerinde olduğu gibi, dönemlik hale getirilmiş, numara verilmiş ve hatta ön-şart tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca bu akademi de, üniversitelere daha da fazla benzemek için diğerlerinde tesis edilen enstitüler gibi, kısa süreli kurs ve toplantılar düzenlemek dışında pek faaliyet göstermeyen ama adı “iş idaresi” olan bir enstitü de kurulmuştur.⁵⁵

Bu yeni kuruluşlar yanında var olanların bazılarında da, Amerikan etkisinin bir başka tezahür şekli olarak, lisans sonrası programlar açma yönünde girişimler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ODTÜ’den gelmiş, 1972 yılında “esas itibarı ile değişik bilim dallarında eğitim görmüş öğrencilerin işletmecilik alanında yetişmelerine hizmet etmek” amacı olduğu ileri sürülen bir “lisans üstü” programı başlatılmıştır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 4.2: 1). Yetmişli yılların ortalarına gelindiğinde bu bölümde iki yüksek lisans programı vardır.⁵⁶ Bunlardan birinin adı, ABD’de yaygınlaşmış haliyle olduğu gibi ve Türkiye’de ilk kez olmak üzere, *Master of Business Administration* şeklinde geçmektedir. Ancak süre iki yıl görünmekle birlikte, esas olan ikinci yıldır ve birinci yıldaki derslerden sınav olarak geçmek mümkündür. Programda esasen işlevsel alanları kapsayan, ama aralarında sözcük sözcük çevrilecek olsa “iş yönetimi” (*business management*) diye bir dalın da bulunduğu, beş seçenekli uzmanlaşma imkanı da tanınmıştır. İkinci böyle program denemesi de, yine Türkiye’de

⁵³ Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kılavuzu, 1972-1973: 13-23 ve 27-31.

⁵⁴ Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1973-1974 Ders Yılı Kılavuzu: 15-17.

⁵⁵ Bursa İ.T.İ.A. 1972-73: 45-6 ve Bursa İ.T.İ.A. 1973-74: 61-2. Adana’daki akademinin 1970 yılında kurduğu benzer enstitü “işletme”, Eskişehir’de 1973’de kurulansa “işletmecilik” adını taşımaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 2.3:1; Güvemli, 2003: 248). Terim çeşitliği devam etmektedir.

⁵⁶ METU General Catalog, 1975-76. Programlarla ilgili bilgiler s. 19-21 ve 23-5’ten alınmıştır.

ilk defa olmak üzere, “nicel yöntemler” (İngilizce kullanılan tabirle, *management science*) alanındadır. Yapısı itibariyle diğerine benzeyen bu programda da, yine aynen çeviriyle, “yöneylem araştırması”, “sistem bilimleri” ve “endüstriyel yönetim” şeklinde adlandırılan dallar bulunmaktadır. Bu programın üretilmesinde ABD’deki nicel akımların ve bu üniversitede bu konulardaki öğretim üyesi birikiminin payı varmış gibi görünmektedir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 4.2: 2).

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin yukarıda da sözü edilen İşletme İktisadı ve Muhasebe Enstitüsü nihayet 1972-73 öğretim yılında, yine bir yıl süreli ve içinde bir “tez” çalışmasını da barındırdığı belirtilen, kendi ifadeleriyle, “master seviyesinde lisans üstü İşletmecilik Eğitim Programı” başlatmıştır. Programda, o sırada kullanılan terimlerle marketing, muhasebe ve finansman olmak üzere üç dal bulunmaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 2.4: 3-4).

Benzer bir çabaya 1971’de Ankara Akademisi de girişmiştir. Bir yıllık bir programın uygulamaya geçirilebilmesinin ise 1973 yılını bulduğu anlaşılmaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 2.2: 1-2). Bu haliyle, programı bitirenlere “Lisans Üstü (Bilim Uzmanlığı) Diploması” verilmektedir.⁵⁷ Programın ilk iki dönemi ortak derslerden oluşmakta, son dönemde de pazarlama yönetimi, üretim yönetimi, personel yönetimi ve finansal yönetim diye adlandırılan dallardan biri seçilebilmektedir. Akademinin kendi elemanları tarafından kaleme alınmış bir raporda program şöyle tanıtılmaktadır:

İşletme Yönetimi Enstitüsünün eğitim programını hazırlayanlar modern işletme yönetimi eğitiminin bütün unsurlarını programa dahil etmeye ve uygulamaya çalışmışlardır. Bu yolda en çok etkilendikleri, muhtemelen çoğunun yakından bildiği Michigan State University’nin programı olmuştur (Aysan ve Kurtuluş, 1973: Ek 2.2: 2).

Lisans programları açısından 1970’lerin ilk yarısı üniversiteler cenahında oldukça durağan bir görünüm arz etmiştir. Değişiklikler olduysa küçük çapta olmuş, bazı yerlerde uzmanlık dallarını artırma yönünde eğilimler görülmüştür. İ.Ü. İşletme Fakültesi’nde örneğin, personel yönetiminin eklenmesiyle alanlar arasında ayrıştırma beşe çıkmıştır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 1.1: 3). Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi’nde de üretim ve personel yönetimi olarak anılan dal bölünerek iki ayrı dal haline getirilmiştir.⁵⁸ Boğaziçi Üniversitesi’nin İşletme Bölümü’ndeki ihtisas dallarında da “pazarlama”, “muhasebe ve finansman” ve “kamu idareciliği” aynen kalırken, “sanayi idareciliği” kaldırılmış, “yöneylem yönetimi” ve “endüstriyel ilişkiler” diye iki yeni dal

⁵⁷ A.İ.T.İ.A. İşletme Yönetimi Enstitüsü, 1974 (sayfa numarasız).

⁵⁸ Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi 1974-1975 Öğretim Yılları Bölümler ve Bölümlerin Öğretim Planları.

eklenmiştir.⁵⁹ Lisans programında değişiklik belki de en fazla ODTÜ’de olmuş, 1970’lerin ortasında, diğer fakültelerin tersine, belki de lisansüstü programların açılmasından ötürü, lisans düzeyinde uzmanlık dalları kaldırılarak, seçimlik derslerle yetinilir bir duruma gelinmiştir.

Bu arada gerek ODTÜ, gerekse Boğaziçi Üniversitesi’nin, Amerikan kaynaklı iki yıl genel, iki yıl meslek eğitimi lisans modelinde de bir miktar gerileme ortaya çıkmıştır. ODTÜ’de, İdari İlimler Fakültesi’ndeki bölüm sayısının artmasından olsa gerek, ortak ilk iki yıl uygulaması kaldırılmış, işletmecilik bölümünde de, işlevsel meslek derslerinden bazıları ikinci yıla kaydırılmıştır.⁶⁰ Boğaziçi Üniversitesi’nde ise başlangıçtaki modele daha fazla sadık kalınmış, hem fakülte çapında ortak dersler tek yıla indirilmekle beraber devam ettirilmiş, hem de ikinci sınıftaki meslek dersi sayısı sadece bir tane artırılmıştır.⁶¹

Akademiler tarafındaysa ihtisas dalı ve program değişiklikleri devam etmiştir. İstanbul’daki akademi 1970 yılında yaptığı değişiklikle, ihtisas dallarını “işletme-muhasebe” ve “iktisat-maliye” olarak ikiye indirmiş, öte yandan da bu dallara ayrılmayı, bir bakıma akademileşme öncesi günlere dönerek, sonuncu yıla kaydırmıştır.⁶² Bu arada hukuk dersleri önceye kıyasla bir miktar azaltılmış, muhasebe derslerinin payı ise artmıştır.⁶³ İşletme yönetimi ve işletme finansmanı dersleri her iki dal için de, marketing ile personel yönetimi ve beşeri ilişkiler dersleri de işletme-muhasebe şubesini seçmiş olanlar için zorunludur. Zorunlu Amerikan türü işlevsel dersler sadece bunlardır. Diğer bu tür dersler, banka işletmesi, sigorta işletmesi gibi derslerle birlikte seçimlidir. Bu arada işletme iktisadı zorunlu bir ders olarak birinci sınıfta yer almaya devam etmektedir. Kürsü de hala bu adı taşımaktadır. İstanbul Akademisi bir yandan da iki şubeye dayalı düzenlemesiyle hedeflerini de yeniden tanımlamış görünmektedir. Kendi elemanlarınca kaleme alınmış bir raporda işletme-muhasebe şubesinin “gayesi işletme yöneticisi yetiştirmek”, diğerininse “amme sektörü ihtiyacını karşılayabilecek mezunlar vermek” olarak tanımlanmaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 3.1: 2).

Ankara Akademisi ise şubelere ayrılmanın üçüncü sınıfta olmasına devam etmektedir. Şubelerden biri de işletme-muhasebedir. Ortak iki yıldakilerle birlikte hukuk ve muhasebe derslerinin ağırlığı sürmekle beraber bu dal içinde işlevsel derslerin sayısında da, özellikle 1970’lerle birlikte artış olduğu anlaşılmaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 3.3: 1-2; Öz-Alp, 1972: 113 ve 169-70). Eskişehir’deki akademi, belki de İzmir’dekinin yaptıklarının etkisiyle, diğerlerinden farklı bir atak daha yapmaya çalışmış,

⁵⁹ Boğaziçi Üniversitesi, 1975-77: 58 ve 62.

⁶⁰ METU, 1975-76.

⁶¹ Boğaziçi Üniversitesi, 1975-77: 43 ve 59-60.

⁶² İstanbul İ.T.İ.A. 1970-71: 28-38.

⁶³ Bu programı 1960’ların ortalarındakiyle kıyaslamak için bkz. Sayar, 1966: 110-6.

“işletme-muhasebe” ve “iktisat-maliye” diye adlandırdığı dallardan birinin seçilmesini birinci sınıfın başına almıştır. Ayrıca ilkinin içinde de üçüncü sınıftan başlayarak “işletme yönetimi” ve “muhasebe” ayrımını getirmiştir (Öz-Alp, 1972: 112-3). Ancak bu program sadece bir yıl dayanabilmiş, üçüncü sınıftaki ayrım kaldırılarak, muhasebe derslerinde de bir miktar azaltma yapılmıştır. Yine de muhasebe dersleri ağırlık taşımakta, ama bir yandan da bütün Amerikan türü işlevsel dersler programda yer almaktadır (Aşkun, 1973: 49-55).⁶⁴

3.7. İş dünyasından cılız bir girişim

Yetmişli yılların başı, yukarıda anlatılanlar içinde neredeyse hiçbir rol oynamamış olan iş dünyasının da ilgisini çekme gayretlerine tanık olmuştur. O sıralarda Avrupa'nın diğer ülkelerinde kurulanlara benzer bir Sevk ve İdarecilik Eğitim Vakfı (SİEV) 1969 yılında kurularak, 1970'de faaliyete geçmiştir (Gemelli, 1998: 182; Yazıcı, 1975). Öncülüğünü 1962'de kurulan Türk Sevk ve İdare Derneği'nin (TSİD) yaptığı bu vakfin kuruluşunda ve sonraki faaliyetlerinde yine Ford Vakfı'nın önemli maddi desteği olmuştur (Aysan ve Kurtuluş, 1973: 4; Gemelli, 1998: 182; bkz. ayrıca Üsdiken vd., 1998). SİEV bünyesinde İstanbul'daki ticaret ve sanayi odaları, iş dünyasının hem sahip hem de maaşlı yönetici kesiminden önemli isimler ve bazı üniversiteler bir araya getirilmek istenmiştir. Özel kesimden bir miktar bağış da toplanmıştır.⁶⁵ SİEV'in bir faaliyeti, öğretim üyesi yetiştirmek üzere, ABD'de doktora veya yüksek lisans öğrenimi yapmak veya bazı kısa süreli eğitimlere katılmak için burs desteği sağlamak olmuştur. Ancak bu burslardan yararlananların sayısı 1974 sonu itibarıyla ancak 18 kişiyi bulabilmiştir (Yazıcı, 1975: 4-5). SİEV bunun yanında bir de, ABD'de Ford Vakfı'nın yaptığı gibi (Khurana, 2007: 259), öğretimde vak'a yönteminin kullanılmasını özendirmek ve yaymakla uğraşmıştır (Şanlı, 1973: 29). Vakıf bütün bu destekleri sağlamada daha ziyade üniversitelere, bunlar arasında da özellikle İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi ve ODTÜ'ye meyletmiştir.⁶⁶

SİEV Türkiye'de iş dünyasına yönelik yüksek öğretimin meseleleri hakkında bilgi toplama faaliyetlerine de girişmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973: 4). Bu çerçevede ilk olarak 1972'de ODTÜ'den bir ekibe bu alanda eğitim veren kuruluşlar üzerine bir araştırma yaptırılmıştır (Aysan ve Kurtuluş, 1973: 5; bkz. ayrıca Çınar ve Saatçioğlu, 1973). Esas dış yardım sağlama çabalarına zemin hazırlamak üzere yaptırılmış görünen bu araştırmanın sonuçlarıyla AID “ilgilenmiş” ve “Türkiye'de İşletmecilik

⁶⁴ İzmir Akademisi yanında Eskişehir ve bir miktar da Ankara'daki akademiye olumlu, Adana ve İstanbul'dakine ise eleştirel gözle bakan AID raporlarına örnek olarak bkz. USAID, United States and Turkey: Economic and Technical Cooperation, 1967 (çoğaltılmış): 59 veya USAID, PD-AAR-652: 3.

⁶⁵ Sevk ve İdarecilik Eğitim Vakfı Faaliyet Raporu, 1 Temmuz 1972–30 Haziran 1973, s. 3 ve 28-9. Ford Vakfı'nın bağışlarıyla ilgili bilgileri de bu raporda bulabilmek mümkündür.

⁶⁶ SİEV, 1972-73: 5-7.

Eğitimin Durumu üzerine çok daha şumullü bir araştırma yapılması düşüncesiyle” SİEV’e mali imkan sağlamıştır.⁶⁷ Araştırmanın yönetimini bu kez İ.Ü. İşletme Fakültesi’nden bir ekip üstlenmiştir (bkz. Aysan ve Kurtuluş, 1973). Bu araştırmaya verdiği destek AID’nin Türkiye’de iş dünyasına yönelik eğitimin kendi bildiği şekilde değiştirilmesini sağlamak için aslında son gayretidir. Belki SİEV’in kurulması iş dünyasının, en azından bazı kesimlerinin, bu alandaki eğitimi “sahipleneceklerinin” işareti olarak görülmüştür. Hatta belki de bu araştırmadan çıkan sonuçlar ve SİEV’in çabalarıyla, ABD’de ünlü Ford (Gordon ve Howell, 1959) ve Carnegie (Pierson, 1959) raporları, arkasından da Ford Vakfı’nın bazı üniversitelere yaptığı büyük mali destekle, iş hayatına yönelik yüksek öğretimin, tıp veya mühendislik gibi, bilim temelli bir meslek eğitimi haline dönüştürülmesinin (Khurana, 2007: 268-78) Türkiye’de de gerçekleştirilebileceği umut edilmiştir. SİEV raporu da, ABD’deki anılan raporlar gibi, Türkiye’de iş dünyası için yüksek öğretim hakkında olumsuz bir görünüm çizmiştir (Aysan ve Kurtuluş, 1973). Sorunların üstesinden gelebilmek için de MEB, DPT, TÜBİTAK ve bu alanda eğitim veren kuruluşlarla, TSİD, SİEV ve ticaret ve sanayi odalarının işbirliği yapmaları önerilmektedir (Aysan, 1975: 26). İş dünyası da işin içine çekilmek istenmektedir ama esas adres, SİEV araştırması sonuçlarının sunulduğu Ankara’daki toplantıda bulunan bir dinleyicinin aşağıdaki sözlerle teşhis ettiği gibi, “hükümet ve idaredir”:

Bu tür seminerlerin devlet merkezinde tertiplenmelerinin elbetteki bir takım amaçları vardır. Bu amaç bir problemin bütün iç ve dış durumlarını, önemini hükümet ve idareye yakından aksettirmektir. Bu seminerin de böyle bir maksat ve gayesi olduğu şüphesizdir.⁶⁸

O sıralarda iş dünyasının alanın şekillenmesine etki yapacak düzeyde bir ilgi ve katkısının olmayacağı anlaşılan bellidir.

3.8. 1970’lerin ortalarına gelindiğinde

Yukarıda anlatılanlar, bir kere, incelemenin kapsadığı yaklaşık 20 yıllık sürede iş dünyasına yönelik yüksek öğretim yapan kuruluşların sayısında büyük bir artış olduğunu göstermektedir. Öz-Alp’in (1975: 37-9) sayımının da gösterdiği gibi, 1970’lerin ortaları itibarıyla bu alanda eğitim veren sekiz üniversite fakültesi, beş tane akademi, üç de lisans sonrası program yapan enstitü vardır. Ayrıca özel yüksek okulların kapatılması sonrasında İstanbul ve Ankara akademileriyle Ege Üniversitesi’ndeki fakülteye bağlı “iktisat ve ticaret” yüksek okulları da olmuştur.⁶⁹ Bunlar

⁶⁷ SİEV, 1972-73: 6.

⁶⁸ Kaynaklar listesinde Aysan (1975) ve Yazıcı’nın (1975) konuşma metinlerinin yer aldığı belirtilen yayının ilk “görüşler ve sorular” kısmında s. 36.

⁶⁹ Hatta bunların dışında diş hekimliği, eczacılık gibi alanlardaki okullar da bağlanmıştır (Güvemli, 2003: 146 ve 211).

yanında Ankara ve Eskişehir Akademisi'nin coğrafi olarak da yayılmaya meylederek, ilkinin Muğla'da "işletmecilik", diğerinin de Afyon'da "maliye ve muhasebe", adıyla kurdukları yüksek okulları vardır. Yüksek okulların sayısı, "siyasal bilimler" ve "yönetim bilimleri" adını taşıyanlar dışarıda bırakılınca dahi, sekizi bulmaktadır (Öz-Alp, 1975: 39). Alanın genişlediğinden kuşku yoktur. Kuruluşların sayısındaki artış ve özel yüksek okulların açılıp, sonra da akademilere katılması öğrenci sayılarını da yükseltmiştir. Güvemli'nin (2001: 394-5) verdiği sayılarla, yukarıda sıralanan kuruluşlardan 1975-76 öğrenim yılında mezun olanların sayısı, 1955-56'da var olanlardan diploma alanların yaklaşık 12 katıdır. Bu diplomaların da yaklaşık %80'i akademiler ve bunlara bağlı yüksek okullardan alınmıştır. SİEV raporunun daha genel olarak da gösterdiği gibi, 1950'lerin ortalarındaki ABD modelleri üzerine kurulu ilk girişiminin, rapordaki tabirle, "master benzeri" olmasına rağmen, 1970'lerde verilen eğitimin neredeyse tamamı lisans düzeyinde olmaya devam etmektedir (Aysan ve Kurtuluş, 1973: 36).

SİEV raporunun, yukarıda da değinildiği gibi, vardığı olumsuz yargılarda sayısal büyüme ve esas ihtiyaç olduğuna inandıkları lisans sonrası eğitimin gelişmemiş olması önemli yer tutmaktadır (Aysan ve Kurtuluş, 1973: 35-41). Ayrıca, öğretim üyelerinin birden fazla kuruluştaki ders vermeleri, öğretim üyesi yetiştirmedeki kısıtlar ve fiziki imkanların iyi olmayışı gibi konulara da işaret edilmektedir. Hedef tahtasında da esasen akademiler ve onlara bağlı yüksek okullar vardır. ABD kaynaklı dış yardım da azalmaya yüz tutmuştur. AID katkıları bir miktar Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ için devam etmektedir (Aysan ve Kurtuluş, 1973, Ek 4.1: 8 ve 4.2: 7-8).⁷⁰ AID'nin iş dünyasının etkisini artırma, iş dünyasının da devletten daha fazla kaynak elde ederek etki yapma umutlarının gerçekleşeceğine dair de pek bir işaret yoktur. Artık bu örgütsel alan, yukarıda anlatılanların getirdiği değişiklikler ve zihinlere yapmış olabileceği etkilerle, bir yandan da bünyesinde yer aldığı yüksek öğretim alanının çizdiği çerçeve içinde, kendi başına kalmış durumdadır.

4. Örgütsel alanlarda dış etki altında değişim

En başta da belirtilmiş olduğu gibi, yukarıda anlatılan öykünün en önemli yönlerinden biri değişikliklerin alanın dışından tetiklenmiş ve beslenmiş olmasıdır. Dışarıdan gelen bu etkiler, kurumsalcı yazarlardan Scott'un (2008: 104) "arz kaynaklı", Meyer'inse (1994) "dünya düzeyinde" diye adlandırdıkları türdendir. Bu terimlerle kastedilen, belirli bir ortamda şekillenen bazı model veya uygulamaların, "modernleşmeyi" veya "en iyiyi" temsil ettikleri inancıyla, uluslararası çapta yayılmaya yüz tutmasıdır. İş

⁷⁰ Bkz. ayrıca USAID, Assistance to METU and Bosphorus University, PD-AAC-301-C1, 31/7/1972 ve USAID, Bosphorus University, PD-AAC-310-B1, 12/7/1972.

dünyasına yönelik eğitim açısından da ABD’de geliştirilmiş programlar, dersler ve hatta öğretim yöntemleri, II. Dünya Savaşı sonrasında böyle bir konum kazanmış, başta Batı Avrupa olmak üzere değişik ülkelere yayılmışlardır (örneğin, Amdam, 2008). Türkiye’ye değişik yollarla taşınmaları ve yukarıda anlatılan değişime yol açmaları bu daha geniş çaplı eğilimin bir parçası olmuştur.

4.1. Dış etki ve modellerin aktarımı

Kurumsal yazının Meyerci çizgisi “en iyi” kabul edilen modellerin “dünya düzeyinde” yaygınlaşmasının yol açacağı ülkelerarası benzeşme üzerinde durmuştur. Bu iddiadaki önemli bir temel, bu model ve uygulamaların üretildikleri yerden diğer ülkelere aynen taşınacağıdır. Gerçi başka kurumsalcılarda (örneğin, DiMaggio ve Powell, 1991: 29) bu kuvvetli iddianın yumuşatıldığı ve özellikle uluslararası düzeyde yayılan model ve uygulamaların gittikleri yerlerdeki kurumsal koşullarla etkileşerek değişikliklere uğrayacağı fikri de görülmektedir (örneğin, Gooderham vd., 1999). Kurumsal düşüncenin ABD’de geliştirilmiş haline eleştirel yaklaşan bazı yazarlarsa, kurumsal kalıp ve düzenlemelerin bir ülkeden diğerine taşınması sırasında, aktarımın zaten aynen olamayacağını, kaçınılmaz bir dönüşümün, sık kullandıkları bir terimle, bir “tercümenin” meydana geleceğini ileri sürmektedirler (örneğin, Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996 ve Frenkel ve Shenhav, 2003).

Meyerci iddianın en önemli dayanaklarından biri uluslararası çapta yayılma eğilimi gösteren model ve uygulamaların “üstün” görülmesidir. Buradaki örnekte de etkinin kaynağı durumundaki ABD, iktisadi olarak gelişmiş ve II. Dünya Savaşı sonrası ortamda, o zamanın terimleriyle, Batı dünyasının önderliğini üstlenmiş bir ülkedir. Önceki bölümde bir AID raporundan yapılan alıntının açıkça gösterdiği gibi, bu ülkenin iş hayatı için de dünyanın en iyisi kabul edilen eğitim düzenlemelerini üretmiş ve geliştirmiş olduğuna inanılmaktadır (Amdam, 2008). Bunların getirilmek istendiği ortamlarsa çoğu kez daha az gelişmiş ve bu düzenlemelerin bulunmadığının, benzerleri varsa da daha geri olduklarının düşünüldüğü yerlerdir. Ayrıca dışarıdan gelen model ve uygulamalar üretildikleri ortamlarda kendilerini kabul ettirmiş ve yerleşik hal almış durumdadırlar. Taşınmak istedikleri örgütsel alan için yeni düzenlemelerdir ama aslında yepyeni denemeler veya keşifler de değildir. “Üstün” ortamdaki varlıkları ve başarıları getirildikleri yerde meşruiyet kazanmaları için de kuvvetli bir zemin oluşturmaktadır.

Önceki bölüm, böyle bir çerçevede, iş dünyası için eğitim model ve uygulamalarını ABD’den Türkiye’ye taşınmanın ve böylelikle bu konuyla ilişkili örgütsel alanı değiştirmeye çalışmanın yollarından birinin “doğrudan dışarıdan müdahale” olduğunu göstermiştir. Bunun örneklerinden biri İşletme İktisadı Enstitüsü, diğeri de AID’nin MSU ile akademiler arasında

kurdurduğu ilişkidir. Her ikisi de sadece iş hayatına yönelik eğitim modellerinin ve bilgisinin aktarılmasına yöneliktir. Bu çabalar, tam Meyer'in (1994) sözünü ettiği türden, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'den çok sayıda ülkeye yönelik yönetici eğitimi odaklı bir yayılımın parçası niteliğindedir (Gemelli, 1998).

İşletme İktisadi Enstitüsü'nün kurulması sonucunda yapılabilenler kurumsalcı yaklaşımın kendi içindeki bu tür aktarımlarla ilgili tartışmalarının iki tarafını da destekler niteliktedir. Bir yandan aynen aktarma galesi ve bunun gerçekleştirilişi vardır. ABD'deki iş hayatına yönelik eğitimin çekirdeğini oluşturan dersler aynen getirilmiş ve verilmeye başlanmıştır. Benzer şekilde yine ABD'de yaygın biçimde, özellikle de Harvard Üniversitesi kanadında (Khurana, 2007), yönetici yetiştirmenin en etkin yolu olduğuna inanılan vak'a yöntemi ısrarla kullanıma sokulmuştur (Adams ve Garraty, 1960: 37-9; Üsdiken, yayında). Öte yandan, örnek alınan Harvard Üniversitesi'nin *MBA* programında değişiklik de yapmak gerekmiştir. En önemlisi bir kere sürenin bir yıla indirilmiş olmasıdır. Böyle bir değişikliğin yapılmasında Türkiye'de yüksek öğretim alanının, o sıralarda, Amerikan anlayışındaki lisans sonrası bir meslek derecesini tanımayan olmasının payı olduğu düşünülebilir. Ancak böyle bir kurumsal etki yanında, "piyasaya" daha kısa sürede "eğitilmiş yönetici" arz etme, öğretim kadrolarının sınırlılığı ve maliyet ve fiyat gibi maddi temelli kaygıların da payı olmuş olabilir.

Benzer nitelikteki MSU projesinde elde edilen sonuçlar daha da sınırlı olmuştur. Önceki bölümde bu proje üzerine yazılanların tümüne birden bakılınca, akademilerin kendi aralarında ve her birinin kendi içindeki mücadelelerin iki noktada toplandığı görülmektedir. Bunlardan biri, kökü 1910'ların ortalarına giden ve ilk yıllarda zorunlu dersler, sonlara doğru da dallara ayrılmayı öngören tek bir ders programı düzeninin değiştirilmesidir. Diğeri de programdaki hukuk, iktisat ve muhasebe derslerinin ağırlığının azaltılmasıdır. MSU projesinin başlamasından yaklaşık 10 yıl kadar geçtikten sonra dahi bu iki temel özellikte ancak kısmi bir geriletme kaydedilebildiği görülmektedir. Gerçekleştirilebilen ancak öncenin program yapısı ve derslerini dış etkiyle getirilmek istenen yenileriyle birlikte barındıran kırma programlar olmuştur. Var olan bir düzeni dış müdahaleyle bile tam olarak değiştirebilmek mümkün olamamıştır. Ancak MSU projesi sırasında ve sonucunda akademiler arasında farklılıkların ortaya çıktığına da işaret etmek gerekir. Farklar dış etkiyle eskinin karşı karşıya gelmesi sonucunda ortaya çıkan kırma programların eskiye mi yeniye mi daha fazla kaydığındadır (Lounsbury, 2007: 293). Aralarında en eski kuruluş olan İstanbul Akademisi eskiye bağlılık konusunda en dirençli çıkmıştır. Bu incelemenin de bir kez daha gösterdiği gibi, dış etki ve kurumsal çerçeve aynı olunca dahi örgüt düzeyinde hala farklar olabilmektedir.

Önceki bölüm dış etkinin bu doğrudan müdahalelerin dışında bir yolla da nüfuz ettiğini göstermektedir. Bu yolun kurumsalcı yazarlardan bazılarının sözünü ettiği “kurumsal girişimcilik” fikriyle benzerliği vardır (DiMaggio, 1988). Ancak tam da aynısı değildir. Belki “kurum ithali girişimciliği” olarak adlandırılması gerekir. Örneklerini ODTÜ ve Atatürk Üniversitesi, hatta Robert Kolej Yüksek Okulu teşkil etmektedir. Bu kuruluşların faaliyete geçişi, yönetici eğitimini, II. Dünya Savaşı sonrasında terimleriyle, “özgür dünyaya” yayma gailisinin ötesindedir (Adams ve Garraty, 1960: 135). Özellikle de sözü edilen iki üniversite yüksek öğretim alanında farklı örgüt türleri yaratma gibi bir projeyi yansıtmaktadır (Soysal, 1963; Payaslıoğlu, 1996). İş dünyası için eğitim bu projenin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu girişimler içinde yer bulması ABD’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki artan etkisiyle birlikte özel sektörü kuvvetlendirme çabasının bir parçası olarak da görülebilir (İlkin, 1972). Yine de burada esas söz konusu olan yüksek öğretim için daha genel olarak ABD’yi örnek alma çabasıdır (Adams ve Garraty, 1960: 14). Böyle olunca da amaç örnek alınan model ve uygulamaları aynen taşımak olmuştur. Çünkü bunu yapmak ve yapıldığını göstermek bu kuruluşlar için meşruiyet kazanmanın belki de en önemli temelini oluşturmaktadır. İlkin’in (1972: 31) ODTÜ’nün kuruluş yasasının tartışıldığı Meclis toplantısının tutanaklarından aktardığı, bir milletvekilinin konuşmasında ifade etmiş olduğu gibi “Amerikan üniversitelerinde, bu çeşit üniversitelerde müfredat programları ne ise, şuradan arz edeyim, onların tıpkısı olacaktır”. Böyle de olmuştur. Bunda yeni kuruluşlar olmalarının ve her ikisinin de Türkiye’de o sırada yüksek öğretim alanında geçerli yasal çerçevelerin dışında kalabilmelerinin de payı olduğu ileri sürülebilir. İkisinin de iş dünyasına yönelik programları, ABD’de lisans düzeyinde en yaygın yer bulan (Khurana, 2007) “iki yıl genel, iki yıl meslek eğitimi” modelinin aynısıdır. Meslek eğitimi kısmı da ABD’de iş hayatı için eğitimin çekirdek derslerini aynen barındırmaktadır. En başta bu programlara verilen adlar da ABD’dekilerin tıpkı çevirisidir.

Bunlarla da bu vak’a bir bütün olarak tıpkı aktarımın örneklerini de vermiş olmaktadır. Uygulamalar bir ortamdan diğerine taşınınca muhakkak bir değişime veya “tercüme” uğramamaktadır. Hatta yukarıdaki örneklerin tümüne bakınca, dış etki üstün görülen bir yerden kuvvetli biçimde ve var olan yasal çerçevenin dışında kalabilen yeni kuruluşlar aracılığıyla gelince aynen aktarım ihtimali daha güçlenir gibi görünmektedir.

4.2. Çeşitlenme ve benzeşme: Dışarıdan gelen modeller, kurumsal yapılar ve devletin etkileri

ABD kaynaklı modellerin farklı yollarla Türkiye’ye taşınışının yukarıda tekrar gözden geçirilmesi, aynı zamanda, dış etkinin buna maruz kalan örgütsel alanlarda nasıl çeşitlenme yaratabileceğini de göstermektedir. İşletme İktisadı Enstitüsü’yle lisans sonrası eğitim getirilmek istenmiştir.

MSU'nun akademilere yaptırmak istediğiysen lisans programlarını daha fazla ABD'dekilere benzetmeleridir. Ancak getirmek istedikleri değişiklikler ODTÜ ve Robert Kolej'in uygulamaya koyduğu, genel eğitimi de içeren lisans programından farklıdır. Akademilere kabul ettirilmek istenen, yine ABD'de de görülen (ancak 1960'lardan itibaren de gerilemeye başlayan; Khurana, 2007: 276), genel eğitimden ziyade büyük ölçüde meslek eğitimine dayanan lisans eğitim modelidir. Böylelikle ABD'de 1920'ler itibariyle şekillenmiş olan üç ana model de 1960'lar Türkiye'sinde karşılığını bulmuş olmaktadır (Khurana, 2007: 142). Bir başka ifadeyle, dış etkinin farklı kanallarla geliyor olması bunlara tabi olan örgütsel alanı çeşitlenmeye yönlendirmekte, böylelikle de etkinin kaynağında (bu durumda ABD'de) var olan çeşitlilikle benzeşik hale gelmeye itmektedir. Ancak benzer bir çeşitliliğe doğru kayma, etkiyi yapan ortamda farklı modeller arasındaki görece ağırlıkların bunları ithal eden örgütsel alana aynen yansıtacağı anlamına da gelmemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'de iş dünyası için eğitim ağırlıklı olarak lisans sonrasına doğru kayar ve bazı önde gelen üniversiteler lisans programlarını kaldırırken (Daniel, 1998: 180; Khurana, 2007: 260, 272), incelenen süre içinde Türkiye'de böyle olmamış, eğitim neredeyse tamamıyla lisans düzeyinde verilir olmuştur (Aysan ve Kurtuluş, 1973).

Dış etkinin kaynağından bu şekilde farklı bir yöne gidilmesinde, bir yanda ülkedeki yüksek öğretim üst alanının kurumsal yapısının (Lounsbury ve Pollack, 2001), bir yandan da devletin, kendi galeleri ve ilgili organları kanalıyla, payı olmuş gibi görünmektedir. Türkiye'de yüksek öğretim, o zamanlara kadar, daha önceleri Avrupa'dan ithal edilmiş, meslek eğitiminin lisans düzeyinde yapılacağı ve bir üniversitede değişik dallar için ana örgütlenme birimini fakültelerin teşkil edeceği gibi bir anlayış üzerine kurulu olmuştur. Böyle bir anlayışın bir önemli dayanağı da öğrencilerin genel eğitimi meselesinin yüksek öğretim sırasında değil lise düzeyinde halledileceğidir. Bu anlayışın kuvvetli bir etkisini, örneğin İstanbul Üniversitesi'nde İşletme İktisadi Enstitüsü ile yetinilmeyip, esasen lisans eğitimi verecek ayrı bir İşletme Fakültesi'nin kurulmasında görmek mümkündür. Gerçi bu üniversite, İşletme İktisadi Enstitüsü ve bunun ilk başlardan beri yaptığı programlardan da vazgeçmemiştir ama artık esas olan fakülte ve lisans düzeyindeki eğitimidir (Oluç, 1972). Devletin de, en azından o zamanların etkili organı DPT aracılığıyla, lisans odaklı anlayışı benimsediği anlaşılmaktadır. Gerçi bunda herhalde o sıralarda artmakta olan yüksek öğretim talebini karşılama gibi maddi bir temel de vardır ama yasanın ve kurumsallaşmış anlayışların sağladığı çerçeve de bu yöndeki adımları kolaylaştırmaktadır (Lounsbury, 2001). Ayrıca yüksek öğretime daha fazla öğrenci alabilme galesinin de ötesinde, yine özellikle DPT'nin, iş hayatına yönelik eğitim olanaklarının artırılmasının yandaşı olduğu da görülmektedir. İstanbul Üniversitesi'ndeki fakültenin kurulması DPT'nin

desteği, hatta sonra Atatürk Üniversitesi'ndekinin de DPT zoruyla olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar sonucunda da lisans eğitiminin neredeyse tümüyle egemen olmasında birleşen ancak bu eğitimin üç ayrı modelle yürütüldüğü bir örgütsel alan haline gelinmiştir. Bunlar da ana tipleri itibariyle İ.Ü. İşletme Fakültesi'nin temsil ettiği tümüyle Amerikan türü meslek derslerine dayanan program, akademilerin kırma programları ve ODTÜ ve Boğaziçi'nin genel eğitime de yer veren programlarıdır. Ama sonuçta hepsi lisans eğitimidir.

4.3. Alan içi etkileşim

En başta da işaret edildiği gibi, iş dünyasına yönelik eğitimle ilgili yeni girişimlerin başladığı sıralarda, Türkiye'deki yüksek öğretim alanı "merkezi" teşkil eden üç üniversite ve daha ikinci derece görülen, dolayısıyla da "çevre" olarak kabul edilebilecek yüksek okullardan oluşmaktadır. Dış etki en önce merkezdeki bir kuruluşa (İstanbul Üniversitesi) nüfuz etmiştir. Ancak bir yandan da, biri üniversite adını taşıyarak yeni kurulan ancak farklı yasası ve özellikleriyle merkezdekilerden farklı (ODTÜ), diğeri de hem yüksek okul adı hem de kendine özgü haliyle çevrede kabul edilebilecek bir kuruluş (Robert Kolej) taşıyıcılığıyla gelmiştir. Bu durum kurumsalcı yaklaşımın kendi içindeki, örgütsel alanlarda değişim çevre örgütlerden başlayıp, merkeze doğru mu yayılır, yoksa merkezdekiler de kendileri değişimi başlatabilirler mi tartışmasını hatırlatmaktadır (Greenwood ve Suddaby, 2006; Leblebici vd., 1991). Burada incelenen alandaysa, bir kere değişimin başlaması bunlardan biri yoluyla değil, dış müdahale ve kurum ithali girişimciliğiyle olmuştur. Bunu izleyen yayılımda da, yukarıda tekrar işaret edildiği gibi, esas etki dışarıdan gelmeye devam etmiştir.

Öte yandan, yayılımla beraber alandaki örgütler arasında da bazı etkileşimlerin başladığı görülmektedir. Doğrudan dış etkiye kıyasla çok daha sınırlı olsa da alan içi etkiler, bu vak'ada, daha ziyade merkezden gelmiştir. Bunun en belirgin örneklerini de İstanbul Üniversitesi'nin yaptıklarıyla yarattığı etkilerde görebilmek mümkündür. Ancak ilginç olanı, bu üniversitenin yarattığı etkilerin bazılarının değişimin yönüyle koşut, bazılarının eskiyle yeniyi bir araya getiren ve nihayet bazılarının da eskinin devamına zemin yaratan nitelikte olmasıdır. Bir kere İşletme İktisadi Enstitüsü'nün, en azından bir örgütsel birim şekli olarak ve faaliyetleriyle, uzunca bir süre sonra da olsa, SBF'deki benzerinin yeni faaliyetlerine ve akademilere aynı türden enstitülerin kuruluşu için örnek teşkil ettiği ileri sürülebilir. Aynı şekilde ilk kez ayrı bir İşletme Fakültesi'nin tesisi ve ders programı da hem Atatürk Üniversitesi'ndeki benzer fakülte için hem de bazı akademilere emsal oluşturmuştur (Aşkun, 1973: 54). Belki de daha önemlisi bu fakültenin taşıdığı adın, alanı adlandırmada "işletme" sözcüğüne kattığı ağırlıktır. İşaret edilmesi gereken tabii, bu sözcüğün kökünün öncenin

işletme iktisadı geleneğinde olmasıdır. Eskiyle bağ tam kopartılmadan “yenilik” yapılmış olmaktadır (Greenwood vd., 2002). Bir yandan da aynı üniversite İktisat Fakültesi içinde eski anlayış ve programı da devam ettirmiş, hatta bir müddet sonra yeni kadrolarla da güçlendirmiştir. Buradaki kürsü ve ders programının, örneğin Bursa’da kurulan yeni fakülteyi etkilediği gibi, akademilerin lisans yönetmeliğinde işletme iktisadı ibaresinin devamında ve özellikle de İstanbul Akademisi’nin gösterdiği dirençte bir dayanak teşkil ettiği de söylenebilir. İstanbul Üniversitesi örneği, merkezdeki örgütlerin kendi içlerinde alandaki yeni yönelimlere uygun değişiklikler yaparken bir yanda da bundan ayrı olarak eskiyi de devam ettiriyor olabileceklerini göstermektedir.

Buna karşılık, yukarıda da kısmen değinildiği gibi, daha önceden beri yüksek öğretimin çevre örgütlerini oluşturan akademiler ve yeni kurulan ODTÜ ve Robert Kolej’in merkez üzerinde etkileri olduğuna dair pek bir işaret yoktur. Özellikle de sözü geçen son iki kuruluşun lisans programlarının, içine girdikleri yüksek öğretim alanındaki yerleşik anlayışlardan en farklı yönü olan ilk iki yılı genel eğitime ayırmanın hiçbir etki yaratmadığı görülmektedir. Bunu kısmen dahi benimseme yönünde hiç örnek görülmediği gibi, önceki bölümde söz edilen SİEV raporunda (Aysan ve Kurtuluş, 1973) bu uygulamanın bahsi dahi geçmemektedir. Aksine, ODTÜ ve Robert Kolej’in sonraki hali olan Boğaziçi Üniversitesi’nin zaman içerisinde bu uygulamalarından bir miktar geri gittikleri görülmektedir. Bu iki kuruluşun programlarının ne bu tarafıyla ne de diğer yönleriyle akademiler üzerinde de etkileri olamamıştır. Örneğin, önceki bölümde akademilerle ilgili yer verilen bütün alıntılarda, ne değişiklikler yapıldıysa hepsinin MSU’ya yapılan atıfla gerekçelendirildikleri görülmektedir. ABD model ve uygulamalarını özgün hallerinden biriyle bünyelerinde barındıran ODTÜ veya Robert Kolej’eyse hiç atıf yoktur. Hatta bu okulların akademiler açısından kıyaslama dışında bırakıldığına dair işaretler dahi vardır (örneğin, Aşkun, 1973: 44; Sayar, 1966: 104). Sadece akademilerin ayrı bir küme olarak birbirlerini bir miktar etkiledikleri, özellikle MSU’dan öğrenilenleri daha erken benimseyenlerin, diğerleri için emsal teşkil ettikleri ve hatta üzerlerinde baskı yarattıkları görülmektedir.

Dış etki en azından doğrudan haliyle azalmaya başlayınca bir miktar kuvvetlenmiş gibi görünen merkezdeki örgütlerden çevreye doğru etkinin yanında örgütsel alanın, kurumsalcı yaklaşımın diliyle, daha fazla yapılaşmasının da belki bir göstergesi olarak, içindeki örgütlerin birbirlerinin farkında olmalarının da arttığı görülmektedir. Hatta 1970’li yılların ilk yarısında çıkan bazı yazılarda “okullar arasında bir rekabetin” (Öz-Alp, 1972: 115) ve “sağlıklı bir yarışın” (Oluç, 1973: 13) başladığından söz edilir olmuştur. Alandaki örgütlerin birbirlerinden daha fazla haberdar olmalarında, bir kere, TSİD ve SİEV gibi uygulamacı kuruluşlarının, kendi tercih ettikleri üniversitelerle sınırlı olsa da, düzenledikleri çalışmalar ve

özellikle de ikincisinin yaptırdığı araştırmaların payı olduğu söylenebilir. Belki daha önemli bir neden de o sıralarda artık yüksek öğretime giriş için yerleşmeye başlayan merkezi sınavın vermeye başladığı işaretler olmuştur. Bu sınavların sonuçları bir yanda merkezin yeniden şekillendiğini, alana görel olarak yeni girmiş ODTÜ ve yeni haliyle Boğaziçi Üniversitesi'nin de İ.Ü. İşletme Fakültesi ve Ankara Üniversitesi'nin SBF'si yanında “merkeze” yerleştiklerini göstermeye başlamıştır (Mihçioğlu, 1976: 47-53; Öz-Alp, 1975: 37). Aynı zamanda, merkezle çevreyi teşkil eden akademiler ve bunlara bağlanan özel yüksek okullar arasındaki ayırım daha belirgin hal almaya başlamış, bunların kendi aralarında da bir konumlanma mücadelesi sezilir olmuştur (örneğin, Aşkun, 1973; Öz-Alp, 1972). Alanda “rekabetçi” bir havanın doğması, bir yandan da kuruluş taraftarlığını körükleyici bir etki yapmaya başlamıştır (örneğin, Aşkun, 1973; Oluç, 1973). Bunların bir kısmı, akademilerde olduğu gibi, eğitim verilen öğrenci sayısının çokluğu türünden alan içindeki duruma dayandırılmaktadır (Aşkun, 1973: 22; Öz-Alp, 1972: 105). Bir kısmıysa maruz kalınan dış etki kanalıyla ithal edilen modeller ve uygulamaların savunuculuğuyla örtüşür niteliktedir. Örneğin, dış etkinin Harvard Üniversitesi aracılığıyla nüfuz ettiği taraflarda lisans sonrası eğitimin artırılması veya karar verme yetisini geliştirdiğine inanılan vak'a yönteminin kullanılması üzerine bina edilmektedir (Aysan, 1973; Aysan ve Kurtuluş, 1973). Akademiler cenahında verilen derslerin hep “işletmecilik” ile ilişkili olması gereği üzerinde durulmaktadır (Aşkun, 1973: 30). Lisans sonrası eğitimden veya vak'a yönteminin öneminden çok daha az söz edilmektedir. ODTÜ veya Boğaziçi Üniversitesi tarafında da bunlara pek vurgulama yapılmamakta, lisans düzeyinde, genel eğitimle birleştirilmiş meslek eğitiminin uzun vadede üst düzey konumlara hazırlama üstünlüğü (örneğin, Dilber, 1971 ve Khurana, 2007: 107-8) veya nicel yöntemlerle beslenmiş sistem yaklaşımına dayalı bir eğitimin “genelci” ve “akılcı” bir yönetici olmak için sağladıkları (Çınar ve Saatçioğlu, 1973 ve Khurana, 2007: 203-4) öne çıkarılmaktadır. Dış etkinin değişik kanallarla gelmiş olmasının yarattığı alan içi farklılaşmayı, yine kurumsalcı dille konuşulacak olursa, artık yaptığı farklı zihinsel şekillendirmeler sürdürür görünmektedir.

5. Sonuçlar

Türkiye'deki iş hayatına yönelik yüksek öğretimde 1955-1975 yılları arasında olanlar üzerine yapılan inceleme, bu faaliyetin içinde yürütüldüğü örgütsel alanın hem büyüklük ve coğrafi kapsam, hem de örgütlenme biçimleri ve uygulamaları itibarıyla önemli bir değişim geçirdiğini göstermiştir. Bir kere, bu örgütsel alan 1950'lerin ortalarına kıyasla çok daha fazla yaptığı işi özel sektöre eleman yetiştirmek, daha iddialı hale getirilmiş ifadelerle, yönetici eğitmek şeklinde tanımlamaya kaymıştır. Ayrıca yeni örgüt ve örgütsel birim türleri ortaya çıkmıştır. Uygulamalar

açısından da önceden hiç olmayan adlarla yeni programlar türemiş, yepyeni dersler verilmeye başlanmıştır. Alanın merkez-çevre yapısı da bir miktar değişikliğe uğramıştır. Bir yandan da ama kurumsal yapılar da dirençli çıkmıştır. Özellikle bu örgütsel alanın içinde yerleşik olduğu üst alandan gelen etkiyle, ne eğitim ABD’de o sıralarda kuvvetlenen lisans sonrası derecelere yönelme eğilimini izlemiş, ne de bu yönelimin örgütsel ifadesi olan “lisansüstü işletme okullarının” üremesine fırsat vermiştir. Aynı şekilde, ABD’de 2+2 şeklinde anılan model ilk taşıyıcısı olan kuruluşlar dışında yayılamamıştır. Direnç, örgüt kümeleri ve örgütler düzeyinde de kendini göstermiş, örneğin akademilerdeki ders programlarının, kökleri 1910’lara giden, ana çatısı değiştirilememiştir.

Değişikleri sınırlayan bu etkiler, belirtildiği gibi, hem örgütsel alanın kendi geçmişinden, hem de içinde yer aldığı üst alandan kaynaklanmıştır. Bir yandan da üst alan ve devletin kuruluşları anlatılan değişikliklerin bazılarının gerçekleştirilmesinde de rol oynamıştır. Yine de, olabildiği kadarıyla, değişimin üzerindeki esas şekillendirici etkiyi, Türkiye’nin uluslararası siyasal ilişkilerinde yön değiştirerek ABD ile yakınlaşması sonucunda gelen yardım türündeki müdahaleler ve bu ülkedeki örgütlenme ve uygulamaların emsal halini alması yapmıştır. Meydana gelen değişimin bu yönü, olanları örgüt yazınındaki kurumsalcı yaklaşım açısından da ilginç kılmaktadır. Özellikle de önemli olan, sadece değişimin bu örgütsel alanın dışından tetiklenmiş olması değil bunun içerdiği müdahale ve ithal çabalarının gerek genel anlamda, gerekse söz konusu eğitim açısından dünya önderi olarak görülen bir yerden hem iktisaden az gelişmiş, hem de bu konudaki eğitimin neredeyse yok sayıldığı bir ortama yönelik olmasıdır. İncelemeyi kurumsalcı yaklaşım açısından değerlendirmeye çalışan önceki bölümün de gösterdiği gibi, bazı olanlar bu çerçevede üretilen yazına dayanarak beklenebilecek doğrultudadır. Ancak yapılan incelemenin gösterdiklerinden özellikle ikisi üzerinde, bu yazında geri planda kaldıkları veya değinilmedikleri için, ayrıca durmak gerekir.

Bunlardan biri, özellikle bir ülkeden diğerine örgütsel biçim ve uygulama aktarımlarında aynen kopyanın ne kadar mümkün olduğu veya bir dönüşüm veya “tercümenin” kaçınılmazlığı meselesiyle ilgilidir. Bu inceleme, ithal sırasında, hem kurumsalcı yazının kendi içinde bazılarının, hem de dışından eleştirel yaklaşanların ileri sürdükleri türden dönüşümlerin olduğunu göstermiştir. Ancak bir yandan da, özellikle ithal edenin büyük ölçüde geride kabul edildiği durumlarda aynen aktarımın örneklerinin de gerçekleştiği görülmektedir. Buradaki önemli bir belirleyici, ithal edenin ihraç edene kıyasla, her iki tarafça da ne kadar geri kabul edildiği gibi görünmektedir. Yazında ithal sırasında değişikliğin kaçınılmazlığını savunanların bu görüşlerinde, tecrübe ve gözlemlerinin, ihraç edenle ithal eden arasındaki gelişmişlik farkının daha az olduğu durumlarla sınırlı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu incelemede olduğu gibi, ithalin

algılanan farkların böyle büyük olduğu ortamlarda ele alınması tıpkı aktarım çabasının ve bunun gerçekleşmesinin sanılandan daha fazla olduğunu gösterebilir (bkz. Arias ve Guillén, 1998).

İkinci olarak da, bu inceleme ithal sırasında değişiklik olmasının kaçınılmazlığını savunanların üzerinde durmadığı bir başka ihtimale de işaret etmektedir. Böyle yaklaşanların zımni savı, dönüşüm veya tercümenin ithalin yapıldığı sırada olduğudur. Halbuki bu inceleme böyle bir değişimin zaman içerisinde de meydana gelebileceğini göstermiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, ithal sırasında ve hemen akabindeki uygulama tıpkı aktarım içeriyor olabilir. Ancak aynen aktarılan model ve uygulamaların içine yerleştikleri alan veya daha üst bir alandan kaynaklanan kurumsal baskılar nedeniyle aşınmaya uğramaları ve özgün ithal hallerinden uzaklaşmaları mümkündür. Buradaki bir diğer önemli nokta da bunun yine niyetli bir uyarılma çabası şeklinde değil kendiliğinden meydana geliyor olmasıdır.

Bu iki gözlem bile yazında daha fazla incelenen ortamların dışına çıkan araştırmaların oraların üzerine çalışmakla fark edilemeyecek bazı görüşlerin ortaya çıkmasına imkan verebileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- ADAMS, W. ve GARRATY, J. A. (1960), *Is the World Our Campus?* East Lansing, MI: Michigan State University.
- AMDAM, R. P. (2008), "Business Education", G. Jones ve J. Zeitlin (der.), *The Oxford Handbook of Business History*, Oxford: Oxford University Press, 581-602.
- ARIAS, M. E. ve GUILLÉN, M. (1998), "The Transfer of Organizational Techniques across Borders: Combining Neo-Institutional and Comparative Perspectives", J. L. Alvarez (der.), *The Diffusion and Consumption of Business Knowledge*, Londra: Macmillan, 13-57.
- AŞKUN, İ. C. (1973), "Türkiye'de İşletmecilik Öğretimi ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisindeki Gelişmeler", *Eskişehir İTİA Dergisi*, 50. Yıl Özel Sayısı, 1-63.
- AYSAN, M. (1975), "Üniversitelerde Boş Kapasite Var mı?", *Türkiye'de Sevk ve İdarecilik Eğitiminin Durumu ve Gelişme İmkanları*, İstanbul: SIEV – TSİD, 13-28.
- (1973), "Türkiye'de İşletmecilik Eğitiminin Durumu ve Gelişme İmkanları", *Sevk ve İdare Dergisi*, 8 (61), 9-14.
- AYSAN, M. ve KURTULUŞ, K. (1973), *Türkiye'de İşletmecilik Eğitiminin Durumu ve Gelişme İmkanları ile ilgili Araştırma Raporu*, İstanbul: SIEV.
- BROOKNER, L. L. (1965), *History of Accounting Education in Turkey, 1923-1969*. Yayınlanmamış doktora tezi, New York University.
- BÜYÜKKARCI, S. (2002), *Türkiye'de Amerikan Okulları*, Ankara: Mikro Yayınları.
- ÇANKAYA, A. (1968), *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 1, Ankara: Mars Matbaası.
- CHEIT, E. F. (1991), "The Shaping of Business Management Thought", D. Easton ve C. S. Schelling (der.), *Divided Knowledge: Across Disciplines, Across Cultures*, Newbury Park, CA: Sage, 195-218.
- CZARNIAWSKA, B. ve JOERGES, B. (1996), "Travels of Ideas", B. Czarniawska ve G. Sevón (der.), *Translating Organizational Change*, Berlin, Walter de Gruyter, 13-48.

- ÇINAR, Ü. (1970), 'İşletmecilik Eğitiminde Ders Programlarının Geliştirilmesi Üzerine bir Yaklaşım', *Amme İdaresi Dergisi*, 3 (3), 72-81.
- ÇINAR, Ü. ve SAATÇIOĞLU, Ö. (1973), "Türkiye'de İşletmecilik Eğitiminin Geliştirilmesi Hedefiyle Alınması Gerekli Tedbirler", *Sevk ve İdare Dergisi*, 8 (61), 23-29.
- DANIEL, C. A. (1998), *MBA: The First Century*, Cranbury, NJ: Associated University Presses.
- DILBER, M. (1971), "Ülkemizdeki Sevk ve İdare Kurumlarına Genel bir Bakış", *Sevk ve İdarecilik: Türkiyenin Kalkanmasında Temel Unsur*, İstanbul: TSİD, 214-22.
- DIMAGGIO, P. J. (1988), "Interest and Agency in Institutional Theory", L. G. Zucker (der.), *Institutional Patterns and Organizations: Culture and Environment*, Cambridge, MA: Ballinger, 3-21.
- DIMAGGIO, P. J. ve POWELL, W. W. (1991), "Introduction", W. W. Powell ve P. J. DiMaggio (der.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: The University of Chicago Press, 1-38.
- DODD, C. H. (1962), "The Middle East Technical University", C. H. Dodd (der.), *Studies in University Government and Administration*, Ankara: ODTÜ, 63-74.
- ERGIN, O. (1941), *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 3, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- FINDIKOĞLU, Z. F. (1946), *Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi.
- FREELY, J. (2000), *A History of Robert College*, Cilt 2, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.
- FRENKEL, M. ve SHENHAV, Y. (2003), "From Americanization to Colonization: The Diffusion of Productivity Models Revisited", *Organization Studies*, 24: 1537-61.
- GEMELLI, G. (1998), "From Imitation to Competitive Cooperation: The Ford Foundation and Management Education in Western and Eastern Europe (1950s-1970s)", G. Gemelli (der.), *The Ford Foundation and Europe (1950s-1970s)*, Brüksel: European Interuniversity Press, 167-304.
- GOODERHAM, P., NORDHAUG, O ve RINGDAL, K. (1999), "Institutional and Rational Determinants of Organizational Practices: Human Resource Management in European Firms", *Administrative Science Quarterly*, 44, 507-31.
- GORDON, R. A. ve HOWELL, J. E. (1959), *Higher Education for Business*. New York: Columbia University Press.
- GREENWOOD, R. ve SUDDABY, R. (2006), "Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms", *Academy of Management Journal*, 49, 27-48
- GREENWOOD, R, SUDDABY, R. ve HININGS, C. R. (2002), "Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutional Fields", *Academy of Management Journal*, 45, 58-80.
- GÜVEMLİ, O. (2003), *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- (2001), *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi: Cumhuriyet Dönemi XX. Yüzyıl*, Cilt 4, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- İLKIN, S. (1972), "1920-1970 Döneminde Türkiye'deki İktisat ve Ticaret Eğitimi ile ilgili Kuruluşların Gelişimi Tarihi üzerine bir Deneme", F. Görün (der), *Türkiye'de Okutulan İktisat Üzerine*, Ankara: ODTÜ, 3-38.
- KHURANA, R. (2007), *From Higher Aims to Hired Hands: The Social Transformation of American Business Schools and the Unfulfilled Promise of Management as a Profession*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- LANZA, A. R. (1957), *Business Education in the Republic of Turkey*, Yayınlanmamış doktora tezi, New York University.

- LEBLEBICI, H., SALANCIK, G. R. COPAY, A. ve KING, T. (1991), "Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational History of the US Radio Broadcasting Industry", *Administrative Science Quarterly*, 36, 333-63.
- LOCKE, R. R. (1984), *The End of the Practical Man: Entrepreneurship and Higher Education in Germany, France, and Great Britain, 1880-1940*, Greenwich, CT: JAI Press.
- LOUNSBURY, M. (2007), "A Tale of Two Cities: Competing Logics and Practice Variation in the Professionalizing of Mutual Funds", *Academy of Management Journal*, 50, 289-307.
- (2001), "Institutional Sources of Practice Variation: Staffing College and University Recycling Programs", *Administrative Science Quarterly*, 46, 29-56.
- LOUNSBURY, M. ve POLLACK, S. (2001), "Institutionalizing Civic Engagement: Shifting Logics and the Cultural Repackaging of Service Learning in US Higher Education", *Organization*, 8, 319-39.
- MEYER, J. W. (1994), "Rationalized Environments", W. R. Scott ve J. W. Meyer (der.), *Institutional Environments and Organizations*, Thousand Oaks, CA: Sage, 28-54.
- MIHÇIOĞLU, C. (1976), *İşe Giriş Yarışma Sınavları, 1965-1974*, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi.
- NEYZİ, N. (1967), "Sevk ve İdare Eğitimi", *Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim*, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 370-91.
- OĞUZ, O. (1995), *Anadolu'da bir Üniversitenin Kuruluş Öyküsü*, İstanbul: Cem Ofset.
- OLUÇ, M. (1973), "Türkiye'de İşletmecilik Eğitimi ve Öğretiminin Tarihçesi", *Sevk ve İdare Dergisi*, 8 (63), 9-13
- (1972), "İşletme Fakültesinin Kuruluş ve Gelişmesi", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- ÖNCÜ, A. (1971), *Higher Education as a Business: Growth of a Private Sector in Turkey*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yale University.
- ÖZ-ALP, Ş. (1975), "Yönetim Basamaklarına Eleman Yetiştiren Okullarla İlgili bir İnceleme", *Eskişehir İTİA Dergisi*, 11 (2), 35-43.
- (1972), *Yeni Gelişmeler Karşısında İşletme Yöneticileri ve İşletmecilik Eğitimi*, Eskişehir: Eskişehir İTİA.
- ÖZAYDIN, C. (1955), *Üniversiteye Gireceklere Kılavuz*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- PAYASLIOĞLU, A. T. (1996), *Türk Yükseköğretiminde bir Yeniliğin Tarihi: Barakadan Kampusa, 1954-1964*, Ankara: ODTÜ.
- PIERSON, F. C. (1959). *The Education of American Businessmen*. New York: McGraw-Hill.
- SAHLIN-ANDERSSON, K. (1996), "Imitating by Editing Success: The Construction of Organizational Fields", B. Czarniawska ve G. Sevón (der.), *Translating Organizational Change*, Berlin, Walter de Gruyter, 69-92.
- SAYAR, N. (1966), "Kamu Personelinin Eğitiminde İktisadi ve Ticari İlimler Akademilerinin Rolü", *Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı*, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 103-16.
- (1960), *Higher Business Education in the United States*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- (1958), *Avrupa'da İktisadi ve Ticari İlim ve Araştırma Müesseseleri*, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu.
- SCOTT, W. R. (2008), *Institutions and Organizations: Ideas and Interests* (3. baskı), Thousand Oaks, CA: Sage.
- SOYSAL, Ö. (1963), "Atatürk Üniversitesi ve Üniversite Anlayışımıza Getirdiği Yenilik", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 106-12.
- STONE, R. E. (1954-55), "İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Tedrisatı", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, 16 (1-4), 89-116.

- ŞANLI, Ç. (1973), “Vak’a Metodu ve Gelecekteki Gelişmeler”, *Sevk ve İdare Dergisi*, 8 (62), 27-30.
- TOSUN, K. (1961), *İşletme ve Müesseselerde Sevk ve İdare Prensipleri, Tatbikatı ve Politikası*, İstanbul: Hüsniyat Matbaası.
- ÜSDİKEN, B. (yayımda), “Transferring Education for Business and Public Administration to Turkey, c. 1950-1970”, B. Criss, B. Kuniholm ve S. Esenbel (der.), *American-Turkish Encounters: Politics and Culture Between 1833-1989*.
- (2004), “The French, the German and the American: Higher education for business in Turkey, 1883-2003”, *New Perspectives on Turkey*, No. 31 (Güz), 5-38.
- (2003), “Türkiye’de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi, 1930-1950”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58 (1), 119-147.
- ÜSDİKEN, B., SELEKLER, N. ve ÇETİN, D. (1998), “Türkiye’de Yönetim Yazınına Egemen Anlayışın Oluşumu: Sevk ve İdare Dergisi üzerine bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (1), 57-87.
- WESTMEYER, T. R. (1963), *Administration of the New York University–Ankara Project: A Case Study in Technical Assistance*, Unpublished Doctoral Dissertation, New York University.
- YAZICI, B. (1975), “Sunuş Konuşması”, *Türkiye’de Sevk ve İdarecilik Eğitiminin Durumu ve Gelişme İmkanları*, İstanbul: SIEV–TSID, 3-5.

Extended Summary

The re-configuration of an organizational field: Change in higher education for business in Turkey, 1955-1975

Abstract

The first part of this article provides a narrative account of the changes in declared aims, programs and course offerings within business education in Turkey over a period of 20 years or so following the advent of American influence in the mid-1950s. The paper then considers the historical narrative from the perspective of an institutionalist approach in the organizational literature. This allows an assessment of the effects of outside influence, through direct intervention and modeling, on the diffusion of imported models, isomorphism and diversity, and inter-organizational interaction within organizational fields. The article concludes by pointing out to the contributions that the study makes to extant literature.

Keywords: Business education, Americanization, institutional theory, organizational fields.

This study examines the developments in higher education for business education in Turkey from the mid-1950s to the mid-1970s as a case of change in organizational fields initiated by external influence. The

beginnings of this period is marked by the establishment in 1954 of a so-called “Institute of Business Economics” within the Faculty of Economics of the University of Istanbul, an initiative encouraged and in part funded by the Ford Foundation. The article provides first a narrative account that traces the changes that have occurred over the following 20 years or so until the American aid that fuelled them came largely to an end. The focus in the historical narrative is on the new organizations and organizational units that were established, the alterations that took place in the pre-existing ones, and the educational programmes that were launched and their declared aims and content. It shows how over a period of 20 years the number and types of organizations expanded together with a proliferation of novel programmes, degree titles, and course offerings, producing at the end twelve times as many graduates as there were in the mid-1950s.

The article then considers the narrative from the perspective of institutional theorizing in organizational analysis on field-level change. What makes the historical account interesting is that field change in this instance was initiated and sustained by external intervention as well as indigenous initiatives for the importation of foreign models considered at the time as the most advanced in the world. The changes in Turkish higher education for business in this period provide considerable evidence in support of some of the extant literature. They indicate, for example, that emulation was constrained in many ways and that alterations did take place in the models that were imported. There is also evidence, however, which shows, contrary to views taking alterations or “translation” in importation as granted, that intact copying also occurred, an outcome more likely perhaps in cases of international transfer, where the importer and its pre-existing structures and practices are perceived as much more backward relative to the exporter. There are also indications, again differently from what has come to be assumed in the translation literature, that cases of initial intact transfer may then over time give way, unintended as it may be, towards deviations from the original model.